

Univerzita Karlova v Praze
Evangelická teologická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Rodina a rozvod

Vedoucí práce: Ing. PhDr. Marie Lhotová

2006

Kristýna Valentová

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Rodina a rozvod“ zpracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.
2. Tuto práci nepředkládám k obhajobě na jiné škole.
3. Souhlasím s tím, aby uvedená práce byla v případě zájmu pro studijní účely zpřístupněna dalším osobám nebo institucím.

V Praze dne 24.dubna 2006

Kristýna Valentová

Obsah

Úvod.....	4
1 Rodina, její funkce a vývoj.....	5
1.1 Definice rodiny.....	5
1.2 Rodina jako systém.....	6
1.3 Funkce rodiny.....	7
1.4 Vývoj rodiny v čase.....	9
1.5 Česká rodina v současnosti.....	10
2 Význam fungování rodiny pro zdravý psychický vývoj dítěte.....	12
2.1 Idea funkční rodiny.....	12
2.2 Co nabízí funkční rodina.....	13
2.3 Model rodiny a rodičovské postoje.....	14
3 Manželství.....	16
3.1 Rovnoprávný vztah dvou osob.....	16
3.2 Uspořádání vzájemného soužití – složky manželství.....	18
3.3 Krize v manželství.....	21
3.4 Konce manželství – co předchází rozvodu.....	22
4 Rozvod.....	25
4.1 Co je to rozvod.....	25
4.2 Rozvod z hlediska práva.....	25
4.3 Rozvody a statistika.....	26
4.4 Rodina po rozvodu.....	28
4.5 Dítě a rozvod.....	29
4.5.1 Změny v chování dítěte.....	30
4.5.2 Chyby v postoji rodičů k dítěti.....	31
4.6 Rozvod a dědičnost.....	33
5 Zvládání rozvodu.....	35
5.1 Rodina poznamenaná rozvodem.....	35
5.1.1 Mediace.....	36
5.1.2 Chybějící rodič.....	37
5.1.3 Společná péče.....	38
5.2 Vztahy s oběma náročné.....	39
5.2.1 Neschopnost rodičů se dohodnout.....	40
5.3 Syndrom zavřeného rodiče.....	42
5.3.1 Reakce děti při zavržení a pokusech o něj.....	43
5.3.2 Dopad na dítě.....	44
5.3.3 Jak se bránit zavržení.....	45
6 Zmírnění dopadu rozvodu na dítě.....	47
6.1 Co se děje v rodině, kde došlo k rozvodu.....	47
6.2 Jak dítě situaci prožívá.....	48
6.3 Aby se dítě cítilo lépe.....	49
6.4 Role členů širší rodiny.....	52
Závěr.....	54
Seznam příloh.....	56
Přílohy.....	57
Bibliografie.....	70
Resumé.....	72

Úvod

Rodina je společenství našich blízkých, do kterého jsme se narodili, rodina mohou být pro dítě máma a táta, rodina pro mladého člověka může být manžel příp. manželka a děti atd. Pro některé z nás je rodina zdrojem radosti, jsou to lidé, kteří nás mají rádi a kteří nás umí podpořit. Jiní mohou rodinu považovat za zdroj zklamání. Známe rodinu svou, rodiny svých známých a přátel, známe rodiny úplné a neúplné, ty, o kterých si myslíme, že fungují dobře i takové, o kterých si myslíme pravý opak.

Dalo by se říct, že rodina je něčím samozřejmým, co každý známe a není třeba o ní hovořit. To ale není tak úplně pravda. Už několik desetiletí se psychologové, sociologové, lékaři, sociální pracovníci a mnoho dalších odborníků zabývá rodinou a její funkčností, chybami, které v ní vznikají, a způsoby, jakými rodina dokáže tyto problémy eliminovat, vyrovnávat se s nimi a řešit je.

Proč je toto společenství, které se nám může zdát samozřejmé, tak důležité? Z nejrůznějších výzkumů vyplývá, že rodina nám dává mnoho do našeho budoucího života, učí nás komunikovat, přizpůsobovat se, předává nám názory a hodnoty. Takové ale nejsou všechny rodiny.

V dnešní době dosahuje rozvodovost v České republice téměř 50%. Každoročně tak dochází k rozpadu tisíců rodin (během posledních deseti až patnácti let se počet rozvodů pohybuje kolem 30 000). Je třeba se ptát, proč k tomu dochází a zda existuje možnost, jak tento vývoj změnit. Co prožívají členové rodiny během jejího rozpadu a jak se taková událost projeví v budoucím životě dětí, které v těchto neúplných rodinách vyrostly?

Tato práce se nesnaží hledat způsob, jakým by se dalo rozvodům zamezit, jejím cílem je ukázat, co se v rodině během rozvodu děje, jaký je proces vedoucí od manželství k rozvodu, a co v něm zažívají děti. Věnuje se také tomu, jak spolu mohou či nemohou rozvedení manželé nadále fungovat a zahrnuje tak dvě výrazná témata související s rozvodovou tematikou, kterým se v poslední době věnuje mnoho odborníků – společnou péči (jako důkaz pozitivního zvládnutí rozvodu a vyrovnání se s ním, jejím výhodám a nevýhodám) a syndromu zavrženého rodiče (důkazu toho, že ne všechny rozvedené páry jsou schopné nadále akceptovat to, že jsou rodiči týchž dětí).

1. Rodina, její funkce a vývoj

1.1 Definice rodiny

Rodina představuje biosociální systém a je nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury. Je také nejstarším společenstvím, které lidská společnost vytvářela. Rodina je, a vždy byla, základní společenskou skupinou, v níž existovaly ty nejtěsnější vztahy. Má své funkce, jejichž plnění je nezbytné pro správné fungování rodinného celku, zdraví a přiměřený rozvoj jejích členů a také jedním z nezbytných předpokladů fungování celé společnosti. Sobotková upozorňuje na význam propojení vnitřních a vnějších funkcí rodiny, prostřednictvím citace I. Možného píše: „Rodina je dnes vnímána současně v řádu světa ji obklopujícího jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět autenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionality.“¹

Rodina jako společenská skupina není statická. Je společností stále znovu ovlivňována a tím nucena se měnit a přizpůsobovat – adaptuje se na proměny a vývojové změny ve společnosti. Během své existence tak prochází neustálými změnami. Tyto změny se neprojevují jen navenek, probíhají také uvnitř rodiny – v její velikosti, vnitřních vztazích apod.

Jakožto primární skupina, ve které se člověk vyvíjí, je rodina průsečíkem vztahů svých členů s okolím – blízkým i vzdáleným, přírodním i společenským. Jejím hlavním úkolem je poskytovat svým členům péči a ochranu, a to zejména v takových chvílích, kdy tito nejsou schopni se o sebe postarat sami. Dále by pak rodina měla zabezpečit život člověka ve společnosti. Ona provází člověka, nebo se ho aspoň nějak dotýká, ve všech fázích jeho života – ve všech sférách a cyklech jeho životní dráhy.

Rodina je tím, co člověku umožňuje plný tělesný a duševní rozvoj, dává mu pocit bezpečí a jistoty. Bez této základní skupiny – kruhu nejbližších - která dodává pocit domova, jsou ohroženy základní psychologické potřeby každého člověka.

Za svou rodinu považujeme své nejbližší, se kterými jsme v každodenním kontaktu, bydlíme s nimi, sdílíme s nimi péči o domácnost, radosti i starosti. Obecně se dá říct, že jako rodina jsou chápáni rodiče a děti, někdy také prarodiče. Podle Dunovského chápeme rodinu jako: „malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím

¹ Sobotková. s. 22

(osvojení), na společném domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.“² Jinou definici rodiny nabízí ve své knize I. Sobotková – tato definice podle H. Ch. Kramera říká, že „Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“³ V této definici vychází Kramer z podobných předpokladů jako prof. Matějček, který velmi často zdůrazňuje, že rodina je mnohem více založena na vztahu k lidem, kteří jsou nám blízcí a mají nás rádi, než na pokrevním příbuzenství (což uvádí zejména v souvislosti s výchovou dětí v nevlastních rodinách⁴).

1.2 Rodina jako systém

Pojetí rodiny jako systému je založeno na poznatku, že jednotlivé prvky systému netvoří jednotlivci jako takoví, ale pouze jednotlivci, pokud jsou ve vzájemném vztahu. Systém tedy není pouhým součtem svých jednotlivých prvků.

Rodinné systémy jsou organizačně složité – rodiny vytváří spletité vztahy, které ale nejsou ani fixní (to by omezovalo možnost přizpůsobovat se určitým změnám, kterými rodina během svého vývoje prochází) ani chaotické (nepřehlednost by zabraňovala orientaci a nenabízela by tak dostatečné zázemí). Všechny vztahy v rodinném systému jsou reciproční, tedy vzájemně se ovlivňující.

Každá rodina vytváří svou identitu, kromě identity jednotlivých členů rodiny tedy existuje také identita společná - rodinná. Ta je jakýmsi společným „my“ dané rodiny, aspektem její celistvosti. Takováto rodinná identita představuje způsob zachování hodnot, spojenectví při řešení problémů a zahrnuje také pocity a vědomí blízkosti, sounáležitosti a vřelosti mezi jednotlivými členy rodiny. Během životního

² Dunovský. s. 91

³ Sobotková. s. 22

⁴ „Nevlastí rodinou“ nebo také rodinou doplněnou“ nazývá Matějček „taková rodinná společenství, v němž jeden z manželského páru je vlastním biologickým rodičem dítěte, kdežto ten druhý je dítěti biologický cizí a tedy nevlastní“ (Matějček. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. s.66). Sobotková píše, že „termín nevlastní rodina označuje rodinu vzniklou po druhém či dalším sňatku aspoň jednoho z rodičů.“ (Sobotková. Psychologie rodiny. s.137)

cyklu rodiny se identita proměňuje, je tedy nezbytná určitá její plasticita a pružnost. Rodinná identita musí obsáhnout všechny změny v rodinném systému, musí vždy dojít k jejímu přiměřenému posunu. Pokud by došlo ke zprerthání kontinuity rodinného vývoje nebo by naopak rodina ulpívala na své původní identitě, mohlo by to mít nepříznivé důsledky pro rodinné fungování i zdravé sebepojetí členů rodiny. Základními složkami rodinného fungování jsou struktura rodiny, intimita, osobní autonomie a hodnotová orientace. Rodina musí fungovat zejména v těchto čtyřech oblastech: osobní, partnerská, rodičovská a socioekonomická. Narušení některé z těchto oblastí postihuje rodinu jako celek a určitým způsobem také jednotlivce jako samostatné osoby.

Pokud v rodině vzniknou nějaké problémy, jejich řešení není ani tak podmíněno jejich závažností nebo množstvím, ale spíše způsobem, jakým rodina na tyto problémy reaguje a jak dalece tato reakce poškodí nebo znemožní běžné rodinné fungování.

1.3 Funkce rodiny

Jak se vyvíjela společnost, měnila se i rodina a její funkce. Některé původní funkce se postupně vytrácely a jiné je nahradily. Dnes má rodina několik základních funkcí⁵, mezi ně patří:

Biologicko-reprodukční funkce

Tato funkce rodinu provází už od počátku její existence. Někdy je nazývána také funkcí sexuální. Jedná se v ní především o zabezpečení pokračování existence lidského druhu. Tato funkce sama o sobě by bezesporu nemusela být nutně vázána na rodinu, je tedy nutné zdůraznit, že v ní nejde jen o to přivést dítě na svět, ale také mu zabezpečit potřebné podmínky pro život – a ty snadněji zabezpečí skupina lidí (rodina) než jednotlivec.

Ekonomicko-zabezpečovací funkce

V minulosti byla významná především výrobní složka. V dnešní době je ale rodina převážně spotřební jednotkou, která je zcela závislá na výrobní činnosti společnosti. Vnitřní činnosti rodiny, které byly dříve směřovány k výrobě veškerých potřebných statků dnes jsou omezeny na nejrůznější domácí práce, které zůstaly nutností.

Zabezpečení členů rodiny jejím prostřednictvím dnes probíhá směrem od rodičů k dětem – to umocňuje především prodlužující se délka vzdělávání – a v pozdější době

⁵ viz. Dunovský a kol. Sociální pediatrie. s.92

směrem od dětí k rodičům (v době jejich stáří). Zabezpečení však není otázkou čistě materiální, přechází i do oblasti sociální a duševní. V nejširším pojetí má rodina svým členům poskytovat především životní jistoty.

Emocionální funkce

Emocionalita je nutná k zajištění harmonického života rodiny a k pocitu celkového uspokojení a životního naplnění pro všechny její členy. Je stejně potřebná pro děti i dospělé, i když v různé podobě. Citové vztahy, které rodina nabízí, musí být trvalou bází jistoty a citovým zázemím pro všechny členy rodiny.

Socializačně-výchovná funkce

Tato na děti zaměřená funkce rodiny spočívá v zájmu o ně, kvalitní péči, a v jejich výchově. Jejím smyslem, je uspokojovat potřeby a požadavky dítěte, rozvíjet všechny jeho schopnosti a jednat v jeho zájmu. Tuto funkci plní rodina – zejména rodiče – s ohledem na dítě, které v ní vyrůstá. Jejím hlavním cílem, je vychovat z dítěte odpovědného jedince, který bude dostatečně samostatný, cílevědomý a ohleduplný a bude tak přínosem pro celou společnost.

Všechny tyto funkce rodiny se spojují do jakési jednoty. Žádná by sama o sobě nestačila na to, aby vytvořila funkční rodinu, vždy je potřeba všech současně. Každá z nich odkazuje na nějakou jistotu – jistotu přežití, jistotu materiálního zabezpečení, jistotu citového zázemí a jistotu společenského zařazení a uplatnění. Matějček všechny tyto funkce rodiny nahrazuje jednou jedinou – tou je podle něj „účelné uspokojování základní psychické potřeby dítěte“⁶. Základních psychických potřeb ale rozeznává pět – a ty přibližně kopírují výše uvedené funkce. Mezi základní potřeby patří: potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí (dítě potřebuje od počátku svého života přijímat nejrůznější podněty a zpracovávat je), potřeba smysluplného světa (jedině řád a smysl v podnětech umožňují vytvořit z poznatků zkušenosti), potřeba životní jistoty (naplňující se ve vztazích k blízkým lidem), potřeba vlastní společenské hodnoty (identita, vědomí vlastního já) a potřeba otevřené budoucnosti (životní perspektivy znamenající moci k něčemu směřovat).

Z těchto dvou rozlišení funkcí rodiny, vyplývá, že pohled na ně není zcela jednotný. Nicméně oba způsoby dělení si v podstatě odpovídají. Rodina je společenství jednotlivých osob - členů, jejím smyslem je zabezpečit tyto členy nejlepším možným

⁶ viz. Matějček. O rodině... s.25

způsobem – tak, jak by to pravděpodobně žádný z nich nedokázal samostatně. Tyto funkce se směrem k dětem ještě umocňují, neboť dítě by bez pomoci svého okolí nedokázalo přežít – tím méně se samo vyvinout v plnohodnotného člena lidské společnosti.

1.4 Vývoj rodiny v čase

Rodina tvoří nejstarší společenskou skupinu, kterou byli lidé schopni vytvářet. Je tomu tak ze dvou hlavních důvodů: tím prvním je přirozený pohlavní pud, který vede člověka k rozmnožování, tím druhým – a ještě závažnějším – je potřeba ochraňování vlastního potomstva, potřeba učit a pro život připravovat toho, koho jsme přivedli na svět.

To, jak vypadá dnešní rodina, má své prazáklady v celých dějinách lidstva. Původně tvořili lidé rodová společenství, žili ve skupinách mnohem větších, než je dnes běžné. Tehdy se jejich život organizoval s ohledem na možná ohrožení ze stran přírody a větší společenství mělo víc šancí přežít (uživit se a ubránit). Rodina, tak jak ji známe dnes, začala vznikat před 100 až 150 lety. Během této doby docházelo v rodině k proměnám jak kvantitativním (rodiny se zmenšovaly), tak kvalitativním (měnily se funkce jednotlivých členů).

Typická rodina v 18. století byla patriarchální a vícegenerační. Žili v ní kromě rodičů také prarodiče, dospělé děti často zůstávaly pečovat o rodinné hospodářství a zůstávaly se svými rodiči i poté, co založily vlastní rodinu. Hlavní činností rodiny byla výrobní oblast – do práce byli zapojeni všichni členové.

Od 19. století nastává výrazná změna. S postupující industrializací se lidé stěhují z venkova do měst, pracovní místo se přesouvá mimo domov a rodinu. Původní místo otce jako jediného živitele rodiny je během relativně krátké doby ohroženo zapojením žen na trhu práce. Demokratizační tendence se projevují v celé společnosti. Proměňují se také vztahy. Sňatky se posouvají od „obchodních záležitostí“ řešených rodiči k věci citů a přání snoubenců. Mimo jiné, jako důsledek toho, se patriarchální vztahy v rodinách postupně mění ve vztahy partnerské. Tím se původní patriarchální rodina začíná proměňovat v rodinu moderní.

Zvyšující se vzdělání žen vede k jejich intenzivnějšímu zaměstnávání. Postupně tedy společenský vývoj odvádí z rodiny nejen otce, ale i matku. Proměňuje se ekonomická aktivita rodiny – stěhování do měst a industrializace začala orientovat lidi na spotřebu. To, co si dříve rodina zajišťovala sama svou vlastní aktivitou, je v rukách

společnosti a jejích útvarů – rodina se tak stává závislá na fungování celé společnosti. Tato závislost přináší redukci v počtu členů rodiny – již není třeba velké rodiny, která bude obhospodařovat pole a pečovat o hospodářství. Moderní rodina je nukleární⁷ - tvoří ji už jen rodiče a děti (někdy dokonce jen rodič s dítětem).

Jak se společnost proměňovala, přinesla zásadní změny i pro rodiny. Rozdělna život rodiny na jednotlivé sféry (pracovní, volnočasová atd.), které spolu téměř nesouvisejí. Proměnily se i funkce rodiny (např. svou výchovnou funkci si rodina udržela jen vůči nejmenším dětem). Rodina se stává místem uspokojení citových potřeb, přerozdělování ekonomických hodnot, konzumace a rekreace.

V současnosti už rodiny nejsou zakládány kvůli dětem. Manželství je uzavíráno na základě vzájemné náklonnosti dvou osob a s touto náklonností nejen začíná, ale i končí. Individuální zájem dospělých se tak dostává do popředí. Tím se rodiny stávají méně stabilní. Muž již není výhradním živitelem rodiny, jeho ochota zapojit se do péče o děti a domácnost však neroste stejně rychle jako zapojení ženy do veřejného života. Postavení muže v rodině tak začíná být nejisté, zatímco žena na sebe bere jakýsi „dvojitý úvazek“ – práci mimo domov a zároveň péči o domácnost a děti.

1.5 Česká rodina v současnosti

Specifická situace rodin u nás byla dána dlouhým obdobím totalitního režimu. Stát zasahoval do soukromí rodin zcela nadměrně, stále tak přetrvává časté přesouvání zodpovědnosti na stát.

Zaměstnanost lidí v produktivním věku dosahovala téměř 100%, ale rodina se z jednoho platu víceméně nedala uživit. Taková situace vedla mladé lidi k uzavírání velmi časných manželství, což umožňovalo střední generaci podporovat mladé rodiny v době, kdy ještě nebylo třeba pečovat o generaci nejstarší.

Po roce 1989 se situace začala radikálně proměňovat. Věk při uzavírání manželství výrazně stoupl, klesla (a stále klesá) porodnost. Současnou rodinu provází řada nepříznivých demografických ukazatelů. Rozvodem končí téměř polovina všech manželství, zvyšuje se počet rodin doplněných. Přibližně pětina všech dětí se rodí mimo manželství. V rodinách ubývá společného času, vytrácejí se rituály jako např. společné jídlo. Současná společnost je orientovaná na zážitky a seberealizaci. Převládá v ní sobeckost. Mladí lidé své rodičovství odkládají – vidí v něm velký závazek, jakým

⁷ nukleární neboli jaderná rodina - vícegenerační rodina se eliminovala jen na to jádro, které je pro rodinu zásadní – tedy dvě generace - rodiče a děti

rodičovství bezesporu je, který se neslučuje s jejich touhou po kariéře atd. Zdá se, že rodina prochází krizí. Objevují se ale i názory, podle nichž se nejedná o krizi, ale o adaptační proces ve velmi složitých podmínkách.

Domnívám se, že současný stav není ani tak krizí rodiny ve smyslu rodičovství, jako krizí manželství. Velká část mladých lidí má zkušenost s rozvedem svých rodičů – to vyvolává strach z podobného selhání v jejich vlastním životě. Mladí lidé mají většinou do své představy o budoucnosti zařazen fakt, že budou rodiči, stále méně je však pro ně rodičovství vázáno na manželství. „Tvzení, že rodina zajišťuje reprodukční funkci, je banalita, a tvzení, že pouze rodina ji může zajišťovat, je absurdita. Názor, že rodina je ve funkci uspokojování sexuálního pudu a rození dětí nezastupitelná, neobstojí.“⁸ Lze asi bez větších námitek připustit, že manželství není nutným předpokladem pro rodičovství a pravděpodobně ani pro správnou výchovu dětí. Tato instituce ale z nějakého důvodu existuje již mnoho staletí. Proč ji dnešní doba tak zpochybňuje? Odpověď najdeme pravděpodobně ve vývoji společnosti a především v emancipaci žen. Až do dnešní doby byla žena celý život odkázaná na muže – napřed na otce, později na manžela. Manželství bylo tedy nezbytným předpokladem proto, aby se žena nějak „uživila“. Její místo bylo doma, s dětmi, zatímco manžel pracoval a zajišťoval tak finančně celou rodinu. Dnes má žena ve společnosti postavení téměř srovnatelné s mužem (ačkoli se stále ozývají hlasy bojující za její zrovnoprávnění, postavení ženy nebylo nikdy dříve tak blízko postavení muže). Již nepotřebuje manžela jako svého živitele, neboť se docela dobře užíví sama. Muž je z tohoto pohledu potřebný jako otec – což předpokládá nějaký vztah mezi jím a ženou - ale již ne nutně jako manžel. Být manželé totiž neznamená, že se vztah nezhroutí, stejně jako nebýt manželé nemusí znamenat, že je vztah méně stabilní.

⁸ Rodina a sňatečnost. s. 82

2. Význam fungování rodiny pro zdravý psychický vývoj dítěte

Každý jedinec je během svého života ovlivňován množstvím faktorů. Tím se utváří jeho osobnost, chování a jednání. Základní vlivy utvářející osobnost člověka vycházejí z genetické vybavenosti, rodinného zázemí, skupin vrstevníků a osobní historie (významné okamžiky v životě) jedince.

Genetickou výbavou je ovlivněn komplex chemických struktur, které utvářejí emoce a chování jedince a značnou mírou se tak podílejí na jeho temperamentu. Rodina, jakožto společenská skupina, je podstatná především v prvních fázích vývoje, během života pak její místo v možnosti ovlivnit osobu přebírá skupina vrstevnická, která je rozhodující především v období dospívání. Člověk, jakožto společenský tvor utváří své názory pod vlivem skupiny. Ta má také vliv na jeho chování (vštěpuje mu základní pravidla morálky apod.) Podstatné je, do jaké míry skupina osobu přijímá, jak je pro jedince možné se se skupinou identifikovat. Pokud skupina vrstevníků jedince nepřijímá, může to vést k jeho negativnímu sebehodnocení a sebezpojetí.

Děti jsou skupinou mnohem ovlivnitelnější než dospělí - jejich vlastní názory se teprve formují. V dětství proto zaujímá rodina zcela zásadní místo, vztahy v ní, komunikace, chování a jednání rodičů – to jaký dávají dítěti příklad a jak ho tím vybaví do jeho budoucího života.

Rodina pomáhá dítěti zařadit se do společnosti. Jejím prostřednictvím si dítě uvědomuje své místo ve společnosti, role, které mu v ní náleží atd. Rodina určuje jeho sociální status. To, jaká byla rodina, v níž dítě vyrostlo, hraje zásadní roli v době, kdy dítě zakládá svou vlastní rodinu.

2.1 Idea funkční rodiny

Je zcela zřejmé, že ne všechny rodiny budou mít na své členy takový vliv, jaký by byl nejvhodnější. Každá rodina je zcela specifická, vztahy v ní se utvářejí různě a na konkrétní osoby také různě působí. Nedá se předpokládat, že dva lidé z různých rodin budou mít z rodiny stejné zkušenosti, ale stejně tak se nedá předpokládat, že si např. dva sourozenci odnesou z rodiny přesně to samé – vliv rodiny je sice významný, ale ne jediný faktor působící na psychický vývoj jedince.

Z hlediska působení rodiny na jedince je podstatné to, do jaké míry je rodina funkční, jak v ní probíhá komunikace, jak dokáže řešit problémy, kolik času spolu její členové tráví a také způsob, jakým se rodiče věnují dětem.

Funkční rodina je víceméně definována záporně, tedy jako rodina, ve které není přítomna porucha, jako rodina neklinická. Sobotková⁹ uvádí, že v klinické rodině převládá atmosféra nedůvěry, probíhají v ní boje o moc a zodpovědnost, kterou by každý chtěl, ale nikdo ji nakonec nepřijímá. Takové rodiny se vyrovnávají s každodenním životem a jeho nároky jen se značnými problémy. Rodina funkční je opakem takovéto rodiny klinické.

Co se tedy předpokládá od funkční rodiny? Základní požadavek na funkční rodinu se dá shrnout do jedné věty: rodina je plně funkční, pokud dokáže uspokojovat potřeby a požadavky každého svého člena, které jsou na ni tímto členem a zároveň společností kladeny.

2.2 Co nabízí funkční rodina

Hlavním úkolem rodiny je uspokojování základních potřeb všech jejích členů. Rodina nabízí citové vztahy, vědomí společné budoucnosti, společný čas a prostor atd. Tím vytváří pocit jistoty a bezpečí, který je zásadní pro raný vývoj dítěte, ale je také významný pro dospělé členy rodiny a starší děti.

Rodina poskytuje oboustranné vztahy. Rodiče uspokojují základní potřebu životní jistoty, která je nezbytná pro dítě a dítě jejich lásku přijímá a opětuje. Tím je v rodičích vzbuzován pocit, že je toto dítě bude milovat a neopustí je ani v době své dospělosti, až bude zakládat svou vlastní rodinu. To úzce souvisí s tématem společné budoucnosti.

V běžně fungující rodině lze jen těžko oddělit osobní čas dospělého vychovatele – rodiče – od času dítěte. Rodič plánuje svůj čas s ohledem na dítě a uspokojuje tak jeho psychickou potřebu „otevřené budoucnosti“. Celý rodinný život se odehrává ve společných prostorech – domově rodiny. Domov rodiny bývá odrazem jejích vnitřních vztahů. Měly by být vidět společné prostory – veřejné a také prostory soukromé a individuální. Pro zdravé zachování rodinného života není dobré ani pokud je rodina neustále spolu ve společných prostorech, ale ani takové uspořádání, kdy členové rodiny tráví svůj čas odděleně a formálně se schází jen jednou denně. Určité hranice, které

⁹ Viz. Sobotková.

v prostoru rodiny fungují (pravidla pro vstupy do jednotlivých pokojů, mezigenerační bariéry, hranice mezi jednotlivými členy rodiny apod.), bývají odrazem struktury vnitřních vztahů rodiny.

Se společným prostorem souvisí také společně trávený čas. Mají-li rodiče dítě vychovávat, je nutné, aby s ním nějaký společný čas trávili. Množství tohoto času sice neovlivňuje výchovu dítěte přímo úměrně, nelze jej však podceňovat. „V rodině poznáváme jeden druhého hlouběji a důkladněji než kdekoli jinde. Umožňuje to ta prostá skutečnost, že žijeme pod jednou střešou a všechno, co patří k obyčejnému dennímu životu je přístupno všem.“¹⁰ Děti si tak v rodině tvoří a od svých rodičů přebírají postoje k věcem kolem nás, hodnoty a ideály. Rodina je pro dítě modelem mezilidských vztahů. Tento model si sebou ponese celý svůj život a bude podle něj posuzovat všechny vztahy, které samo vytvoří.

Žádná rodina se asi nevyhne občasným konfliktům. Napětí, které při těchto konfliktech vzniká, nepředstavuje pro dítě nijak zásadní negativní vliv. Dítě si z nich odnáší poznatek, že hádky mohou přijít, a dají se překonat – jeho primární poznatek je, že se jeho rodiče (prarodiče nebo i jiní dospělí v jeho okolí) mají rádi a patří k sobě, a toto vědomí je mnohem hlubší než krátkodobý zážitek hádky. Naopak může mít taková situace pozitivní dopad, neboť se z ní dítě učí, že vyústěním konfliktu je usmíření, a to je pro jeho budoucí život zjištění důležité (dítě od své rodiny přebírá i model řešení konfliktů).

2.3 Model rodiny a rodičovské postoje

Způsob, jakým bude člověk vychovávat své vlastní děti, se utváří celý život. Jde o tzv. rodičovský postoj. Začíná se vytvářet už od prvních měsíců života a pokračuje tak, jak dítě získává zkušenost se svými vlastními rodiči. Různé výzkumy dokazují, že děti, které prožily své dětství šťastně, s větší pravděpodobností dokáží vytvořit příjemné dětství svým dětem.

Významné momenty v utváření rodičovských postojů přichází již od narození¹¹. Prvním momentem je získání základního pocitu důvěry z mateřské osoby a následné rozšíření tohoto vztahu na další blízké dospělé osoby (otce, prarodiče atd.) v batolecím období. Další důležitá fáze přichází s předškolním věkem a vstupem dítěte do kolektivu

¹⁰ Matějček. O rodině... s. 36

¹¹ viz. Matějček; Dytrych. s. 198

vrstevníků – schopnost uplatnit se a zapojit do skupiny, která bude v budoucím životě představovat skupinu, ze které vzejdou přátelé, spolupracovníci i budoucí partner dítěte.

Nejzásadnější je pak období mezi devátým a dvanáctým rokem života¹². V této době si dítě vytváří svou pohlavní identitu a objevuje se také „rodičovské chování.“¹³ Je to období, kdy se dítě postupně vyrovnává se změnami, kterých již dosáhlo, a zároveň se připravuje na další období výrazných vývojových změn – pubertu. Dochází k největšímu oddálení dívčích a chlapeckých skupin – začínají se objevovat specifické rozdíly mužského a ženského chování. Pokud bylo dítě v tomto období izolováno od dětského kolektivu, přivodí mu to mnoho problémů v období puberty. Takové děti pak snáze podléhají nejrůznějším negativním vlivům, protože u nich nedošlo k dostatečnému rozvinutí zdravé mužské a ženské identity během středního školního věku a nemají dobrý základ pro porozumění druhým lidem, což se nejvíce projeví v době dospělosti.

Období středního školního věku, ve kterém se vyvíjí specifické postoje rodičovství, předchází o několik let fyziologickému vývoji schopnosti mít potomky. „Pro lidský druh a jeho přežití je nebezpečné, aby měli lidé schopnost plodit potomky bez předchozí vybudované schopnosti se o tyto potomky starat a mít k nim vztah.“¹⁴

S prvními heterosexuálními vztahy, které mladý člověk vytváří během puberty, a během dalších fází vývoje, jakými je nalezení životního partnera a založení vlastní rodiny, se dosud vytvořené rodičovské postoje ještě více upevňují a vytváří tak nosný základ pro výchovu vlastních dětí.

¹² jedná se období, které Matějček nazývá „střední školní věk“, a které Freud nazval obdobím latence, je to fáze, kdy ranná sexualita již ustoupila do pozadí, ale dítě ještě nevstoupilo do fáze „dospělé“ genitální sexuality

¹³ viz. Matějček. Co děti nejvíce potřebují. s.59

¹⁴ Matějček. Co děti nejvíce potřebují. s.64

3. Manželství

Zatím jsme se věnovali rodině jako celku a systému, rodině jako prostředí nezbytném pro zdravý vývoj dítěte. V rámci rodiny je ale potřeba zdůraznit určitou její část – tou jsou rodiče-manželé.

Je zřejmé, že manželství není nezbytným předpokladem k vytvoření rodiny, tím méně předpokladem pro rodičovství. Podíváme-li se ale na současnou společnost, stále ještě manželství (jako stvrzení partnerského vztahu mezi mužem a ženou a následné rodičovství) převažuje nad jinými formami soužití. Mezi mladými lidmi však v současnosti narůstá odklad těchto životních kroků (manželství a rodičovství) a objevuje se jakási forma soužití „nanečisto“. K tomu píše MUDr. Plzák: „V současné době lidé tuší, že manželství v sobě skrývá nějaké divné nebezpečí, a proto velmi prudce narůstá počet případů, kdy dva mladí lidé spolu nejdříve delší dobu žijí a teprve pak se berou.“¹⁵ Nejrůznější průzkumy ukazují, že většina mladých (80% i více) předpokládá, že někdy v budoucnosti uzavře manželství a bude mít děti. Podle I. Plaňavy je pro dnešní manželství charakteristické méně závaznosti a více očekávání: „Když se dva berou, obvykle říkají sobě navzájem i okolí, že to myslí natrvalo. Myslím si však, že v hloubce svých duší si to tak zcela nemyslí, Mají totiž už vepsáno ve svém povědomí, a nemálo u nich ve své zkušenosti s rozvodem rodičů, že dnes manželství není takovým závazkem, ze kterého nelze odejít.“¹⁶

Uzavřít manželství může prakticky jakákoli osoba - je-li plnoletá, svéprávná a svobodná (tedy, pokud již manželství neuzavřela dříve). Pokud si ale uvědomíme, že počet rozvodů stále stoupá, ukazuje se, že ne všichni jsou pro manželství stejně „vhodní“ a připravení. To, jaké bude naše manželství záleží na mnoha faktorech – na povaze obou manželských partnerů, jejich okolí (zejména rodinách, ve kterých byli vychováni) a způsobu, jakým se naučí spolu komunikovat a řešit konflikty.

3.1 Rovnoprávný vztah dvou osob

O rodině jako systému jsme se již zmínili (viz. Kap.1). Tento systém funguje na základě zpětné vazby – reakce jednoho člena (jednoho článku systému) působí na ostatní. Každá rodina se dá chápat jako systém, jehož součástí jsou také určité

¹⁵ Plzák. s. 111

¹⁶ Plaňava. Spolu každý sám. s.71

subsystémy (dílní systémy, které jsou součástí většího systému rodiny – subsystém rodičovský, sourozenecký, subsystém rodič-dítě apod.). Pokud má v tomto systému rozhodující slovo subsystém rodičovský (je-li rodina založena na spojení muže a ženy), je postavena na dobrém základě. Pokud nad rodičovským subsystémem převládne spojení mezi jedním z rodičů a dítětem, dojde k porušení rodičovské solidarity a naruší se také celá funkčnost rodiny. Rodiče mají větší vliv na udržení stability v rodině než dítě, proto je jejich spolupráce tak důležitá - celkový úspěch rodiny je dán schopností muže a ženy vytvořit dobře fungující vztah, a také vývoj dětí je ovlivněn způsobem, jakým rodiče zvládají konflikty, činí společná rozhodnutí, uspokojují své potřeby.

Nejen rodina, ale i manželství samo o sobě může být chápáno jako systém – dynamický, založený na procesu vztahu dvou lidí. Základem dobře fungujícího manželství musí být zdravý vztah partnerů, založený na manželské lásce. Mnoho autorů k tomu shodně připomíná závažnost rozdílu mezi láskou manželskou a mileneckou. „Milenecká láska nepřetrvává a nemůžeme ji zaměnit za lásku manželskou.“¹⁷ Podle Plzáka je milenecká láska založena na touze (a touha ustává ve chvíli, kdy získám to, po čem toužím), kdežto manželská láska vychází z jiných hodnot (tzv. 3S - stesk, soucit, starost) Plaňava píše o milenecké lásce jako zamilovanosti, kterou chápe jako: „stav prudkého, obvykle krátkodobého zmatení myslí podobné psychosomatickému onemocnění, kdy si blouznící není vědom své poruchy.“¹⁸ Poukazuje také na mýty související s láskou a manželstvím a zvláště varuje před přesvědčením typu „láska hory přenáší“. Píše: „Toto předčení předpokládá, že láska, úcta i akceptace jsou něco statického, jednou provždy daného; a že tedy jakékoliv počínání je nemůže a ani nesmí zeslabit, změnit, neřku-li pohřbít.“¹⁹ Podobným tématem se zabývá i Plzák: „manželství nemá nějaký další poslední účel a úděl (eschaton), účelem manželství je rodit děti a vychovávat je.“²⁰ Láska v manželství je jakýmsi vedlejším produktem náročného soužití dvou osob.

Dva lidé, kteří uzavřou manželství, musí neustále řešit rozpory v názorech a zájmech – každý člověk je totiž jiný a neshoda je tak mnohem pravděpodobnější než shoda. Plzák ve své knize Jak dál...? píše o tom, jak se vyvíjelo chápání manželství (od klasického patriarchálního pojetí, kdy muž měl hlavní slovo a o všem rozhodoval) až do

¹⁷ Obecná pedagogika II. s.8

¹⁸ Plaňava. Spolu... s.98

¹⁹ Plaňava: Spolu... s.55

²⁰ Plzák. s. 42

současnosti, kdy je manželský pár rovnoprávný. To má podle něj značné nevýhody. Je-li pár rovnoprávný, znamená to, že každý má možnost vyjadřovat se a rozhodovat, ale zároveň s tím také povinnost respektovat druhého – jeho názory a rozhodnutí. A tak tedy v rámci manželství ztrácí každý z partnerů polovinu svého individuálního rozhodování.²¹ Každé jistotě, kterou v životě hledáme, je třeba něco obětovat: „...do každého lidského díla, má-li se dařit – a tedy i do manželství a rodiny – je nutné investovat nejen peníze, nýbrž i čas a energii.“ V manželství je nutná určitá míra spolupráce, solidarity a družnosti: „...jsme-li ukázněni a střežíme-li ostře a soustředěně svornost, solidaritu a družnost, manželství nás za to obdaruje radostí a spokojeností.“²²

3.2 Uspořádání vzájemného soužití – složky manželství

Párová forma soužití, kde jsou oba stejně svobodní a schopní rozhodovat o společném životě, je značně náročná. V manželství tak logicky dochází k mnohým střetům – emočním (má-li jeden z partnerů dobrou a druhý špatnou náladu) a rozumovým (neshodují-li se partneři v názorech). Pokud manželé nejsou naladěni stejně nebo pokud mají zafixované jiné vzory pro komunikaci, je třeba vyjednávat: „Vyjednávání – tato žádoucí a náročná komunikační dovednost – nepatří jen do jednacích místností politiků a manažerů, nýbrž i do našich obývacích a kuchyní...“²³ Podle Plzáka je základním pravidlem manželství to, že „Dva lidé musejí být ustavičně ochotni se učit jak sladit své různé nálady a různá rozumová hodnocení.“²⁴

Každý, kdo uzavírá manželství, má nějaká očekávání. Má očekávání od sebe, od druhého, a také od manželství jako takového. Vytváří se tím jakási smlouva o tom, jaké manželství bude. Problém je ale v tom, že takovouto smlouvu o manželství dnes snad nikdo neseписuje, a tím pádem nedochází k jasnému vytyčení očekávání a cílů obou partnerů. Očekávání partnerů se tak mohou značně lišit a kdykoli během trvání manželství „vylout“ na povrch a způsobovat značné problémy.²⁵

Z tohoto důvodu musí být manželství spíše než na romantické lásce mezi oběma manželi založeno na shodě partnerů a mělo by tedy začít uspořádáním soužití. Aby manželství jako dynamický systém fungovalo „začněme vždy duchaplným řízením manželského dorozumívání, jímž se lze dopracovat k uspořádanému manželskému

²¹ Plzák. s.42

²² Plzák. s.51

²³ Plaňava s.177

²⁴ Plzák. s.10

²⁵ viz. Novák: Manželské serpentiny. s.13

soužití“ píše Plzák a dodává, že „ostatní tři proměnné manželství (láska, sexualita a klima) jsou výsledkem předchozích dvou proměnných.“²⁶

Uspořádání manželství se vytváří především na základě dorozumívání. Pokud dokážeme dostatečně regulovat své emoce a snažíme-li se se svým manželským partnerem vycházet, usnadňujeme tak vzájemnou komunikaci, a tím podporujeme uspořádání soužití a kvalitní soužití s kvalitním dorozumíváním umožňuje rozvoj kvalitní manželské lásky. Uspořádané manželství je výsledkem dorozumívání mezi manželi. Plzák rozlišuje 5 základních dorozumívacích prostředků²⁷:

1. instrumentální dialog – dialog jako nástroj k dosažení shody, podáváme návrhy, ty se opírají o naše názory, mohou být ovlivněny také našimi omyly a předsudky
2. neinstrumentální dialog – dialog o názoru, nemá principiální spojitost se soužitím, jedná se o názor a je třeba si uvědomovat, že správný názor nemusí být vždy pouze jeden
3. vyprávění – jedná se o sdělení, druhý se stává posluchačem, vyprávět se dá jen pokud je druhý ochoten poslouchat
4. provozní poznámky – podotknutí, krátké výroky doplňují shodu v soužití a také náladu manželského klimatu
5. přátelské mlčení – je také formou komunikace, svědčí o harmonii soužití, která nemusí být neustále potvrzována slovy

Základem komunikace směřující k uspořádání soužití je tedy instrumentální dialog. Tímto dialogem dokáže většina lidí dojít v manželství k nějaké shodě – takováto jednou dosažená shoda ve věcech uspořádání soužití se stává pravidlem pro společný spokojený život manželů.

Pravda o manželství je pak plná nemilého dodržování pravidel.²⁸

Dosáhneme-li v manželství spokojenosti, tato spokojenost ještě sama o sobě nevytváří nejlepší uspořádání soužití, platí ale pravidlo obrácené, tedy, že neuspořádanost spokojenost zbytečně narušuje.²⁹ Převáží-li ve snaze o uspořádání soužití neshody (zejména pokud každý z partnerů lpí na svém návrhu a nemíní druhému

²⁶ Plzák. s.26

²⁷ viz. Plzák. s.116 n.

²⁸ viz. Plzák. s.43

²⁹ viz. Plzák. s.19

ustoupit) a nedojde-li k rozumnému kompromisu, neshody vedou k hádkám a ty pak k pocitu nutnosti konkurenčního boje s manželským partnerem. Pokud se nám v manželství nepodaří nespokojenost regulovat, stává se tato nespokojenost tím, co je schopno manželství rozvrátit. Chceme-li se vyhnout hádkám, musíme si být vědomi toho, že řešit neshody lze jen v situaci emočního souznění s partnerem, kdy panuje oboustranně dobrá nálada.

Plzák píše o pěti základních proměnných v manželství, které jsou rozhodující v tom, jaké manželství je. Jsou to:

1. manželské soužití
2. manželské dorozumívání (řeč a vzájemné chování)
3. manželská láska
4. manželská sexualita
5. manželské klima (celková nálada v manželství)

Manželská láska, sexualita a manželské klima mají emotivní základ. Emoce nejsou přímo ovlivnitelné vůlí, ale ovlivňují se vzájemně. Nemůžeme-li stoprocentně regulovat to, jaké emoce máme, musíme se naučit se svými emocemi zacházet – ventilovat je, jsou-li k tomu podmínky, nepřenášet negativní emoce do manželství - rodiny apod. Neudrží-li člověk negativní emoce mimo rodinu a partnerský vztah (např. má-li manžel problémy v práci, má špatnou náladu, tuto špatnou náladu prohloubí fakt, že dítě dostalo špatnou známku ve škole, výslednou posílenou špatnou náladu si manžel „vybije“ na manželce při jakékoli malé zámince), dojde k narušení manželského klimatu. Klima se po čase zase stabilizuje (bylo-li před tím stabilní), ale hádka přece jen naruší jak manželskou lásku, tak sexualitu, ačkoli ty se mají utvářet a měnit výhradně ve vztahu k druhému.³⁰

Manželské soužití je tvořeno čtyřmi složkami, o nichž je možné vytvořit dohodu. Pokud je taková dohoda následně dodržována oběma manželi, dokáže se tak předejít mnohým nedorozuměním a neshodám na poli instrumentálního dialogu o soužití – je dáno, jak se která složka utváří, kdo nebo co o ní rozhodne (Plzák navrhuje v případě zásadní neshody, která se nedá vyřešit ani přirozeným kompromisem, hodit si korunou), nepanuje-li shoda atd. Těmito složkami manželského soužití jsou:

1. domácnost (úklid, praní, vaření...)

³⁰ viz. Plzák. s.20

2. finanční hospodaření
3. péče o dítě
4. nakládání s volným časem

3.3 Krize v manželství

Je velmi pravděpodobné, že i když se podaří uspořádat manželství a všechny jeho proměnné způsobem, který bude vyhovovat oběma partnerům, nevyhneme se neshodám. „Každá neshoda znamená střet rozumových tvrzení a emočních pocitů.“³¹ O rozumových tvrzeních je třeba vést dialog, emoce je nutné naučit se rozpoznat a ovládat – aby emoce neovládaly nás a naše reakce. „Rodinné a manželské krize nejsou, nemusí být jen něčím negativním či nežádoucím, byť se v nich necítíme dobře; patří k běžnému životu, protože být v krizi znamená též výzvu i naději, že ji zvládneme...“³²

Nastane-li neshoda, je třeba ji umět správně pochopit. Podal-li manžel návrh, který se neshoduje s představou manželky, projevil kus své osobnosti, své rozumové a citové složky. Manželé by měli pěstovat empatii. Neshoda totiž nemusí vést k hádce a nemusí pár rozvracet. Budou-li se manželé umět vžít jeden do druhého, neshodu dokáží řešit duchaplně, konstruktivně a pár je tak neshodou posilován (prohlubuje vzájemnou komunikaci atd.) Takovému jednání ale musí předcházet to, že se zbavíme jistoty svých pravd. „Nemusím souhlasit se svým manželským partnerem, ale musím souhlasit s pravidly dorozumívání a jejich řádem.“³³

„Hádka je projev nezvládnuté neshody.“³⁴ Pokud se pár naučí hádku rychle ukončit a usmířit se co nejdříve, vyhýbá se dlouhodobé frustraci, kterou způsobují nedořešené neshody a následné hádky. Manželské hádky mají velmi výrazný sklon se řetězit, vyvolávat zlobu a z dlouhodobého hlediska dokonce nepřátelství. Proto je v manželství nutné chovat se tak, aby neshoda a střet měly vždy řešení. Trváme-li na něčem, co náš partner odmítá přijmout, vytváříme neřešitelnou situaci. Taková situace je pro manželství nebezpečná, protože nemá daleko k vyvolání rozvodového chování (pokračující manželské hádky, nepřátelské mlčení apod.)

Problém zvládnání neshod a hádek spočívá v tom, že „máme sklon řídit se tím, co chcí, spíše než tím, co je prospěšné pro nás jako pár“³⁵ „Kompatibilní manželský pár je

³¹ Plzák. s.11

³² Plaňava.s.76

³³ Plzák. s.14

³⁴ Plzák. s.11

³⁵ Plzák. s.44

takový, v němž oba partneři zvládli svůj individuální egoismus a uznali nezbytnost vystavět chrám altruistického páru.³⁶

Manželství je potřeba neustále kultivovat a udržovat, neboť „všech pět proměnných v manželství má přirozený trend se samovolně kazit.“³⁷ Na jednotlivých proměnných probíhají neustálé změny, které se nazývají vibrace. Větším vibracím se říká fluktuace a překročí-li fluktuace určitou mez, nastává chaos. Vibracím ani fluktuacím není třeba věnovat zvláštní pozornost, jsou přirozené a nutné. Závažnost se projevuje na úrovni chaosu. Pokud jedna z proměnných manželství náhle a výrazně změni svůj směr, jsou tím narušeny i ostatní proměnné a celý systém začne fungovat jinak – chaoticky, čímž přestane plnit svou funkci.

„Manželství je klasický případ systému, jež je trvale ohrožen chaosem.“³⁸

Nastane-li v manželství chaos, je potřeba začít ho nějak usměrňovat a vymanit se z něj. Po odeznění chaosu se tak může obnovit stabilita – na změněné úrovni se manželství zase ustálilo, upravilo svou funkčnost a pokračuje ve formě, která manželům vyhovuje lépe než předchozí stav – nebo dochází k zániku manželství.

Zánik lásky není jednorázový stav, je to dlouhý proces. Její konec pak nebývá partnerům stejně lhostejný. K úplné lhostejnosti vede málokdy. Většinou je zánik manželské lásky - stesku, soucitu a starosti, spojen s nějakou formou utrpení, strasti a bolesti.

3.4 Konce manželství – co předchází rozvodu

Manželská láska se proměňuje ze tří hlavních důvodů:³⁹

1. psychické – změny postojů, záměrů a zájmu
2. biochemické – průběhy emocí a nálad vznikají na nervových spojích a nejsou vůlí plně ovladatelné
3. zásahy zvenčí – frustrace vznikající např. nevěrou partnera

Malé vibrace v dorozumívání jsou nutné, jsou dány tím, že v návrzích, zájmech a názorech partnerů nemůže existovat stoprocentní shoda a neshoda vibrace vyvolává. Pokud se však vibrace způsobované změnami manželské lásky změni ve fluktuace a ty pak v chaos, dochází k velmi komplikované situaci. Prudce se změnila jedna z proměnných manželství a tato změna se projevuje také na ostatních proměnných.

³⁶ Plzák. s.81

³⁷ Plzák. s.113

³⁸ Plzák. s.29

³⁹ viz. Plzák. s.35

Pokud se s těmito změnami nedokáží manželé vyrovnat, může dojít k rozpadu manželství – rozvratu všech proměnných.⁴⁰

Tento postup vzniku konfliktu mezi partnery od vibrace přes fluktuaci až k chaosu je srovnatelný s dělením, které používá Dunovský a také Matějček.⁴¹ Ti rozlišují tři stádia rodinného rozkolu: nesoulad, rozvrat a rozvod.

Manželský nesoulad (někdy také rodinný nesoulad) vzniká z více méně podstatných rozporů. Je poměrně běžným jevem ve velké části rodin a prokazuje se sníženou schopností partnerů hledat a nacházet přiměřené kompromisy. Manželský rozvrat je stádiem závažnějším, dochází k němu ale již méně často. V této fázi je již postižena některá ze základních funkcí rodiny (emoční, ekonomická, výchovná). Tento stav může být akutní nebo dlouhodobý. V některé své fázi může mít vyústění ve formální ukončení manželství – dostává se tak do třetí fáze, kterou je rozvod. Mezi rozvody rozeznává Matějček rozvody deklarované (situace, kdy byl podán návrh na rozvod, do děje, který byl dosud součástí rodinného života vstupují veřejné instituce - soudy, právníci, oddělení péče o dítě apod.) a rozvody nedeklarované (návrh na rozvod podán nebyl, ale rodina žije trvale ve stavu rozvratu s výrazným narušením některých rodinných funkcí).

Během doby, kdy konflikt vzniká se postupně vytrácí schopnost partnerů komunikovat a řešit vzájemné problémy. Pokusy o záchranu manželství tak mívají s narůstajícím a déletrvajícím konfliktem stále menší šanci. Rozvod se pak jeví jako jediné řešení. Často se ale v této fázi projevuje značné přecenění významu rozvodu a jeho vlivu na zlepšení situace. Rozvod znamená změnu v uspořádání života všech členů rodiny, přináší často změny ve finanční situaci rodiny, může obnášet změnu bydliště (domova a školy), pro dítě bývá často spojena se ztrátou jednoho z rodičů (i když tato ztráta není definitivní, je-li dítě svěřeno do péče jednoho rodiče, druhý zůstává jaksi stranou a přestává patřit do každodenního života dítěte). Je tedy na jedné straně řešením manželského konfliktu, ale na straně druhé přináší mnoho nových situací, které jsou velmi zátěžové pro všechny členy rodiny.

Praxe také ukazuje, že jen málokdy je rozvod skutečně očekávaným řešením konfliktu. Mnohem častěji se totiž objevují pokračující spory mezi rodiči – začínající už u rozvodových stání, řešící rozdělení majetku, svěřeni dětí do péče, výši výživného a úpravu styků dítěte nebo dětí s rodičem, u kterého trvale nežijí. Mnoho konfliktů tak

⁴⁰ viz. Plzák. s.36

⁴¹ in Dunovský. s. 209 a Matějček. Děti, rodina a stres. s. 133

vyplývá na povrch teprve v době po rozvodu, a to zvláště v situacích, kdy se dítě stává prostředníkem mezi rodiči, je seznamováno s nejednotnými verzemi konfliktu, jedním rodičem ovlivňováno a popuzováno proti druhému atd.

4. Rozvod

4.1 Co je rozvod

Rozvod bývá často chápán jako sociálně patologický jev. Manželství je přeci společenstvím trvalým – tak to ostatně tvrdí i zákon⁴² – a tudíž by něco takového nemělo běžně existovat. Musíme ale chtít nechtít připustit, že existují situace, kdy je situace v rodině neúnosná jak z hlediska rodičů, tak z hlediska dítěte a kdy setrvání v manželství přináší mnohem více komplikací, než rozvod (taková situace nastává zejména tam, kde je jeden z rodičů závislý na alkoholu nebo jiných drogách, v rodinách kde dochází k fyzickému násilí – ať už mezi rodiči nebo na dětech, ale také v rodinách, kde jsou rodiče trvalými konflikty vystaveni nadměrnému stresu, který se přenáší na děti). Mělo by být zřejmé, že rozvod není řešením jakékoli manželské krize, je ale jakýmsi východiskem ze stavu, který se jinak jeví jako neřešitelný.

Dnešní doba, kdy se počet rozvodů stále zvyšuje (rozvodem dnes končí přibližně každé třetí manželství), působí občas tak, že si lidé zvykli řešit své partnerské kolize rozvodem, místo aby se je snažili překonávat. Na tom může být určitě mnoho pravdy. Tato práce ale nechce zkoumat to, proč k rozvodům dochází a jak tomu zabránit. Musíme připustit, že ať už jsou rozvody, ke kterým dochází, nevyhnutelné či nikoli, jsou jimi každoročně postiženy desetitisíce dětí. Pokud už tedy rozvodová situace nastala, nepřemýšlejme o tom, jak bylo možné se jí vyhnout, ale o tom, jak se v ní zachovat, aby co nejméně postihla všechny zúčastněné – manželé, kteří se rozvádějí, jejich děti, jejich rodiče a další lidi v jejich okolí.

4.2 Rozvod z hlediska práva

Rozvod je právní forma ukončení manželství. Zákon o rodině připouští podle § 24 rozvod manželství, pokud je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Ale podle § 25 nelze manželství rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Toto rozhodnutí vydává soud (Rozhodnutí o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti) a nebo může být nahrazeno dohodou rodičů, která také potřebuje schválení soudu. Pokud o svěření dítěte rozhoduje soud, bere ohled hlavně na zájem

⁴² Manželství chápe Zákon o rodině, č. 94/1963 Sb. ve znění pozdějších předpisů (dále jen Zákon o rodině), § 1, jako trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem a za jeho hlavní účel považuje založení rodiny a řádnou výchovu dětí.

dítěte (jeho vlohy, schopnosti a vývojové možnosti) a přihlíží k životním poměrům rodičů (výchovným schopnostem a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů a ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem). Podle § 26 odstavce 5 soud vždy bere v úvahu, kdo dosud o dítě řádně pečoval a dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní. Vždy musí být respektováno právo dítěte na oba rodiče a udržování pravidelného osobního styku s nimi. Podle § 27 nepotřebuje dohoda o styku rodičů s dítětem schválení soudem. Pokud se ale rodiče nedohodnou, soud může styk rodičů s dítětem upravit (vyžaduje-li to zájem dítěte) a je-li to nutné, může soud styk dítěte s rodičem omezit nebo i zakázat. Zákon dále udává, že pokud se poměry v rodině změní, může soud i bez návrhu změnit rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností.⁴³

V našich podmínkách je po rozvodu dítě většinou svěřeno do péče matky a otec se tak stává jakýmsi „dálkovým rodičem.“⁴⁴ Existuje ale také možnost, kdy se rodiče i nadále podílejí na péči o děti společně. Právní forma takového uspořádání se nazývá společná nebo střídavá výchova.⁴⁵ Společná péče probíhá tak, že se rodiče na péči o dítě podílejí a nadále o něj pečují „rukou společnou a nerozdílnou“⁴⁶. Střídavá výchova se realizuje tak, že se po určitém časovém úseku, který si rodiče stanoví, dítě stěhuje od jednoho k druhému. Má tak dvě bydliště a oběma rodičům je ponechána možnost každodenní péče o dítě. Nutnou podmínkou takového uspořádání je blízkost trvalých bydlišť matky a otce a především jejich schopnost nadále spolu vycházet a dokázat se dohodnout.

4.3 Rozvody a statistika

V roce 1930 bylo v tehdejším Československu povoleno 5 609 rozvodů (4,3 % z počtu uzavřených manželství v témže roce).⁴⁷ Již od 70. let se počet rozvodů celoevropsky zvyšuje⁴⁸. V devadesátých letech dosáhl počet rozvodů 33 000 a

⁴³ Zákon o rodině § 28

⁴⁴ Toto označení pro toho z rodičů (častěji otce), který opouští společnou domácnost a dále se na každodenní péči o dítě nepodílí používá I. Plaňava ve své knize Jak se nerozvádět.

⁴⁵ Podle §26 Zákona o rodině je taková forma výchovy možná „jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem (...), je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.“

⁴⁶ Novák. Rodičovské judo. s. 42

⁴⁷ viz Novák. Rodičovské judo. s.9

⁴⁸ V roce 1950 bylo rozvodů 13 112 (9,8 % z uzavřených manželství), v roce 1970 bylo rozvedeno 24 936 manželství (19,7 %), 1990 to bylo 41 641 rozvodů (více než třetina uzavřených sňatků). Z hlediska samostatné České republiky stoupal počet rozvodu z 32 055 v roce 1990, 30 227 v roce 1993 a 30 939

procentem vyjádřená rozvodovost (poměr rozvodů vůči sňatkům uzavřeným v témže roce) se přiblížila 50%. V současnosti je v ČR asi 30tisíc rozvodů ročně a každý rok je tak rozvodem ohroženo více než 40 tisíc dětí.

Z demografických přehledů vyplývá, že čím delší je manželství, tím menší je pravděpodobnost rozvodu. Během devadesátých let ale začíná přibývat i rozvodů u dlouhotrvajících manželství. Kniha Sňatečnost a rodina upozorňuje na to, že míra ohrožení rozvodem není lineární - u mladých párů ve věku okolo 20 let je vysoká (mají určité charakteristiky chování odpovídající určité sociální skupině, jejich osobnostní vývoj ještě nemusí být zcela dokončen a hrozí u nich, že po čase výrazně klesne míra jejich vzájemného porozumění), u párů okolo 25 let klesá a narůstá u párů nad 30 let. Předpokládá se, že i při současné vysoké míře rozvodovosti zůstává 70 – 80% lidí v prvním manželství.

Novák ve své knize Rodičovské judo uvádí nejfrekventovanější důvody k dlouhodobému manželskému rozkolu a potažmo také rozvodu v tomto pořadí⁴⁹:

- Rozdílné názory na trávení volného času
- Nedostatek společných zájmů
- Rozdílné názory na práva a povinnosti v domácnosti
- Mimomanželský vztah partnera
- Rozpory ve finančním hospodaření
- Nespokojenost v intimním soužití
- Mimomanželský vztah vlastní
- Nedostatek tolerance ze strany partnera
- Hrubé jednání partnera
- Rozdílné názory na výchovu dětí
- Charakterové vady partnera
- Žárlivost partnera
- Závislost na alkoholu u partnera
- Partner nemůže mít děti

Rozvody vycházejí většinou z iniciativy žen - v 70. letech podávaly ženy 2/3 žádostí o rozvod, v 90. letech už jsou to 3/4. To souvisí se zvyšující se samostatností

v roce 1994 až k počtu 31 135 v roce 1995. Roku 1996 již počet rozvodů v ČR překročil hranici 33 000, od té doby počet spíše stagnuje.

⁴⁹ Novák. Rodičovské judo. s. 10

žen – ženy se stále více uplatňují na trhu práce, jsou schopny se o své děti postarat a zajistit je i po finanční stránce, role ženy pečující o děti v průběhu manželství je po rozvodu zachována. Dítě bývá po rozvodu svěřeno do výchovy ženě přibližně v 85% případů (zbylých 15% náleží případům, kdy je dítě svěřeno otci, jiným příbuzným nebo jsou sourozenci mezi rodiče rozděleni).

4.4 Rodina po rozvodu

Rozvod je situace náročná pro všechny zúčastněné. Ačkoli může být v některých případech vysvobozením, častěji přináší nepříjemné pocity ztráty. S rozvodem se lidé jen velmi špatně vyrovnávají – je prokázáno, že ještě 6 let po něm se přibližně 25% lidí necítí s rozvodem dostatečně vyrovnáno.

Nejvýznamnější jsou změny, které vznikají z porozvodového uspořádání života. V naprosté většině případů se jeden rodič stěhuje pryč, končí tak jeho každodenní kontakt s dítětem (dětmi), druhý rodič sice s dětmi zůstává, ale bývá pohlcen vlastními problémy – ani on tedy dost často není dětem tak blízko, jak by bylo potřeba. Navíc je role „rodiče – samoživitele“ značně náročná, protože činnosti, spojené se zajišťováním rodiny finančně, péčí o domácnost a o děti, které se dosud dělily mezi dva lidi, teď musí zvládat jeden rodič sám.

V souvislosti se svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů Matějček upozorňuje na psychickou potřebu otevřené budoucnosti. Její naplnění je podle něj po rozvodu silně ohroženo. Potřeba otevřené budoucnosti je naplňována jen u toho z rodičů, který má dítě ve své péči: „Druhý z rodičů jen přihlíží, výchovně zasahovat nemůže (...). ...Nejde jen o fyzické odloučení. To psychologicky podstatné je odloučení jednoho z rodičů od osudu dítěte, od jeho budoucnosti, a tím do značné míry od budoucnosti své. ...Omezení možnosti jednat budí napětí. A neuspokojování základní potřeby vyvolává frustraci.“⁵⁰

Problémy dítěte, související s rozvodem, se nejčastěji projevují v době, kdy se jeden z rodičů stěhuje pryč. Tím okamžikem se rozvod stává pro dítě reálným a má pro něj konkrétní důsledky. To, jak se dítě se rozvodem vyrovná, závisí především na rodičích a jejich přístupu a schopnosti celou situaci zvládnout.

Tomáš Novák ve své knize Rodičovské judo⁵¹ uvádí čtyři základní situace rozhodující o tom, jak se dítě zvládne rozvodu přizpůsobit. Jsou to vztah a péče,

⁵⁰ Matějček. O rodině... s.33

⁵¹ in Novák. s. 33

stabilita, pozitivní poselství a sociální opora. Jde tedy o to, aby si rodič, přesto, že prožívá tíživou situaci, byl vědom své rodičovské role, nezanedbával péči o dítě, ale ani se nechoval příliš ochranitelsky a nepečoval o něj nadměrně (vztah a péče). Po rozvodu má být kladem důraz především na to, co zůstalo zachováno – tím se naplňuje pocit stability. Rozvod přinesl ztráty, jeden z rodičů odešel, smutek je v takovou chvíli přirozený a dítě na něj má právo. Zároveň by mu ale mělo být zdůrazňováno, že se nemění vztahy rodičů k němu, zůstávají zachovány určité rituály – např. ukládání ke spánku atd. Dítě svůj pocit celé rozvodové situace prožívá také podle toho, jak vidí prožívat rodiče. Pokud rodič dokáže vidět situaci jako nikoli jako tragédii, ale jako výzvu, pomůže tím překonat náročné období také jemu (pozitivní poselství). Sociální opora je věcí širšího okolí, které dokáže dát dítěti i jeho rodiči pocit, že v něm mají stejnou oporu jako předtím. Takovou roli podporujícího sociálního okolí dokáží v mnohých případech velmi dobře zvládat prarodiče, pokud podpoří jak své dítě, které rozvodem prošlo, tak i vnouče (vnoučata) a tím pomáhají i podporovat stabilitu prostředí.

Warshak⁵² uvádí 6 faktorů, které ovlivňují schopnost zvládnutí a vyrovnání se s rozvodem. Jsou mezi nimi rodičovské chování, věk dítěte, jeho základní temperament, předrozvodová osobnost dítěte, ekonomické okolnosti a geografická stabilita rodiny. Také on upozorňuje na roli prarodičů během rozvodu: „V citových zmatcích po rozvodu jsou rodiče příliš zaměstnaní svými vlastními problémy, než aby reagovali na cokoli radostí, počítaje v to i jejich vlastní děti. To připravuje děti o hlavní zdroj jejich sebeúcty – schopnosti vnímat se jako zdroj radosti svých rodičů. Dědeček a babička, o jejichž potěšení z vnuků nelze pochybovat, nabízejí takové deprivaci neocenitelné protilátky.“⁵³

4.5 Dítě a rozvod

„Soužitím v úplné rodině se stálými rodičovskými osobami je dítě součástí celku, který je nějak strukturován a v němž jsou rozděleny role i pozice. Dítě v denních i svátečních chvílích zažívá a vstřebává do své duše jednak zážitky spolupráce a kontaktů mezi rodiči, a tak získává určitý předobraz, model toho, jako mohou dva lidé spolupracovat, co je to mít se s druhým rád, akceptovat se.“ píše I. Plaňava v knize Jak

⁵² in Warshak. Revoluce... s.62

⁵³ Warshak. s.57

se nerozvádět⁵⁴. Upozorňuje tím na to, jak je pro dítě nezbytné vidět kolem sebe dobře fungující vztahy a učit se z nich. Rozvod dítěti tuto možnost bere – pokud ne úplně, tak určitě z velké části. Dítě si muselo uvědomit (a to poněkud dříve, než by bylo pro jeho vývoj nutné), že láska není věčná – ani láska mezi jeho mámou a tátou, ta láska, na kterou ono spoléhalo a chtělo spoléhat celý život. „Představa dětí, že tu rodiče s nimi budou stále, je tak samozřejmá, že je opak prostě nenapadne. Když jeden rodič opustí domov, mnohé děti již nikdy nezískají ten pocit jistoty, který měly před rozvodem. Nemůžeš-li se spolehnout na své rodiče – základnu svého pocitu bezpečí – nemůžeš se pak spolehnout na nic. Život již není tak bezpečný, tak předvídatelný, tak jistý.“⁵⁵

Rozvod narušil základní jistotu dítěte, kterou čerpalo z přítomnosti obou rodičů. To se samozřejmě projeví v jeho chování a jednání. V době po rozvodu je důležité pomoci dítěti tuto ztracenou jistotu alespoň částečně obnovit – dokázat mu, že je stále milováno a má stále matku i otce, ačkoli spolu nežijí. Projevy rozvodu v chování dítěte nemusí být trvalé. Záleží na tom, jak se rodina umí s nastalou situací vyrovnat – úpravou rodinných poměrů mohou symptomy vymizet, ale mohou také růst.

4.5.1 Změny v chování dítěte

Co cítí dítě, jehož rodiče se rozvádějí nebo rozvedli? Strach z budoucnosti, pocit, že nese na rozvodu vinu, vztek, že jeho rodiče nedokázali svůj vztah udržet, naděje, že se vše zase změní k lepšímu.⁵⁶

Většina autorů se shoduje na tom, že děti z rozvedených rodin se projevují neuroticky. Objevují se u nich nejrůznější projevy prožitého stresu (deprese, pocity úzkosti, poruchy pozornosti, poruchy spánku, stažení se do sebe, zvýšená agresivita, snížená sociální adaptabilita, problémy s vrstevníky, zhoršení prospěchu a chování ve škole atd.) v závislosti na nejrůznějších okolnostech – nejčastěji věku a pohlaví. Obecně se s následky rozvodu vyrovnávají hůře chlapci než dívky.⁵⁷

⁵⁴ Plaňava. s.42

⁵⁵ Warshak. s.59

⁵⁶ viz Vaníčková. s.11

⁵⁷ Tento údaj však může být poněkud zkreslující. Většinou jsou děti po rozvodu svěřovány do péče matky, ztráta otce – jakožto rodiče, který se podílí na každodenní péči – může být proto více frustrující pro chlapce. Některé prameny také uvádějí, že dívky – zvláště ve věku dospívání – nesou hůře odloučení od matky a Warshak (in Revoluce v porozvodové péči o děti) uvádí, že pro děti bývá výhodné, pokud jsou svěřeny do péče rodiče stejného pohlaví.

Různí autoři⁵⁸ uvádějí důsledky rozvodu projevující se v prožívání a chování dítěte rozdělené podle věku. Všichni uvádějí podobné dělení i jednotlivé symptomy přibližně stejně:

- **0-2 roky** – vývojové opožďení, problémy s pohlavní identitou, u batolat více projevů denního a nočního strachu
- **3-5 let** – regrese v chování (zhoršení již naučených hygienických návyků, stolování apod.), poruchy spánkového režimu, strach z odloučení od pečující osoby, výrazné změny nálad, agresivita, panovačnost a sebeobviňování, vynucování pozornosti
- **6-11 let** – psychosomatické poruchy, deprese, pocit ztráty, projevy hněvu a agresivita, pocity studu a viny, projevy hlubokého smutku, zhoršení školního prospěchu
- **12-18 let** – nejistota, pocity osamělosti, deprese, zklamání, pocity viny a selhání, delikvence, drogy, sexuální promiskuita, obavy z budoucnosti, vnímá situaci spíše černo-bíle (zlobí se na toho z rodičů, na jehož straně vidí vinu, projevuje oddanost druhému rodiči, pečuje o něj, domnívá se, že ho potřebuje, odsouvá na úkor toho vztahy s vrstevníky i školní povinnosti)

Separace rodičů během dospívání komplikuje dítěti situaci v níž se samo vyrovnává s emočními bouřkami, které s sebou dospívání přináší. Stres z rozvodu rodičů může posílit některé charakterové rysy dítěte a může spustit depresi či sebevražedné chování. Dítě dokáže vidět situaci komplexně, lépe jí rozumí a může k ní zaujmout jasný postoj. Jeho reakce na rozvod je složitější a nejednoznačnější.

4.5.2 Chyby v postoji rodičů k dítěti

Rozvod je pro dítě velmi komplikovanou situací. Pokud rodiče dítěti oznamují své rozhodnutí se rozejít a chtějí mu dát možnost výběru, se kterým rodičem chce zůstat, musí tak činit velmi opatrně. Od dítěte nelze chápat ani pochopení ani souhlas se situací, kdy se rodiče hodlají rozejít. Všichni autoři zabývající se rozvody doporučují rodičům oznamovat tuto nepříjemnou zprávu společně (pokud to jde, a nebo alespoň

⁵⁸ V tomto ohledu se téměř shodují Matějček, Wallersteina (in Novák. s.65), Elliot a Place atd.

každý zvlášť, ale oba) a hlavně volit způsob přiměřený věku. Zejména Matějček ve své práci opakovaně upozorňuje na to, že dítěti se má říkat pravda – ne nutně úplně celá – upravená a zestručněná přiměřeně schopnostem dítěte, ale taková, aby se k ní (v případě potřeby) dalo postupem času přidávat a nemuselo se na ní nic měnit.

Plaňava⁵⁹ upozorňuje na mnohá úskalí situace kolem rozvodu. Pokud se rodiče nedokáží s rozvodem vyrovnat správně, hrozí, že zneužijí dítě a postaví ho doprostřed svého vlastního konfliktu. Dítě se stává prostředkem pro dosažení cílů a potřeb dospělého. Jeho zájmy jsou odsunuty stranou a s ním i role milujícího rodiče. Způsobů manévrování je několik:

- **Dítě jako poslíček** – tato situace vzniká často ještě před vlastním rozvodem, manželství je narušeno, rodiče spolu nekomunikují, dítě vyřizuje vzkazy od jednoho k druhému, byť jen do vedlejší místnosti (podobně může pokračovat i po rozvodu)
- **Dítě jako vrba** – situace může nastat před i po rozvodu, ruší generační hranici mezi dítětem a rodičem, rodič si z dítěte vytvoří kamaráda a důvěrníka, svěřuje mu své potíže a tím přetěžuje jeho ještě ne zcela zralou psychiku, vychovatel ztrácí svou výchovnou funkci
- **Dítě jako laso** – dítě je zneužito za účelem navrátit odcházejícího rodiče, rodič zveličí potíže, které dítě má (např. zdravotní nebo problémy ve škole) a spojí vznik těchto obtíží s nepřítomností či nedostatečnou péčí druhého rodiče
- **Připoutávání dítěte** – nadměrná péče o dítě a jeho přílišné omezení, z počátku působí rodič jako dítěti oddaný, milující, ale tato přehnaná péče znejistí dítě stejně jako nezájem rodiče o jeho potřeby
- **Dítě jako lano** – jeden rodič připoutává dítě k sobě a zároveň se snaží očernit druhého a dítě mu odcizit, to může probíhat formou podplácení, citového vyhrožování, trestání dítěte atd., kladný vztah k jednomu z rodičů je druhým rodičem trestán, dítě si musí vybrat, ke kterému se přimkne, dochází k pocitu, že nelze mít beztrestně rád oba rodiče – což v podstatě zpochybňuje všechny budoucí vztahy

⁵⁹ viz. Plaňava. s.46 a násl.

- ***Dítě jako rukojmí*** – tím rodičem, který odmítá rozvod je dítě využito jako rukojmí, je zneužita láska druhého rodiče k dítěti (tuto formu manipulace častěji používají matky, které se mohou opírat o fakt, že děti bývají soudem svěřeny častěji ženám), argumentují tím, že druhý rodič nemůže opustit dítě, které přece tak miluje – a dítě jeho

4.6 Rozvod a dědičnost

Nic nenasvědčuje tomu, že ten, jehož rodiče se rozvedli, se nutně rozvede také. Existuje ale mnoho výzkumů, které dokládají, že děti, které prožily rozvod svých rodičů, mají při vytváření a udržení vlastních vztahů (a tedy i manželství) více problémů, než ti, kdo takovou situaci během svého dětství neprošli. „Pokud dítě prožije své dětství šťastně, je větší naděje, větší pravděpodobnost, že jednou také připraví šťastné dětství svým dětem“⁶⁰ Opora a jistota, kterou nám dávají naši rodiče, nás ubezpečuje v tom, že jednou také dokážeme vytvořit podobný, harmonický svět pro své vlastní děti. Každodenní přítomnost matky a otce, kteří spolupracují, doplňují se a překonávají vzájemné neshody nás vede k důvěře v lidi a vztahy. „Psychologické výzkumy (...) dosti přesvědčivě ukázaly, že společná starost o dítě a zvláště angažovanost muže na péči o dítě od samého začátku, je velice vydatným, ne-li nejvydatnějším činitelem rodinné soudržnosti a stability, a tedy prevencí rodinných rozvratů a rozvodů.“⁶¹ Co když nám ale naši rodiče tuto důvěru jaksi narušili, tím, že se rozvedli?

Warshak se zaměřuje zejména na fakt, že děti bývají ve většině případů po rozvodu svěřeny do výhradní péče matky, což značně komplikuje jejich vztah s otcem. Pro chlapce to podle něj znamená zásadní narušení budování jeho mužské identity⁶² – nedostatek sebedůvěry, horší vycházení s vrstevníky atd., což se projevuje už od předškolního věku. „Šance mladého muže na úspěšnost jeho manželství je větší, pokud měl on sám jako dítě úzký vztah ke svému otci, viděl-li harmonický vztah mezi svými rodiči.“⁶³ U dívek dochází k výraznějším problémům z nepřítomnosti otce až v období dospívání a dospělosti – v době, kdy se významnými stávají vztahy s příslušníky opačného pohlaví. Dívky z rozvedených rodin trpí nedostatkem sebevědomí ve vztazích k mužům, nemají dostatečný pocit, že jsou atraktivní a že by

⁶⁰ Matějček. O rodině... s.10

⁶¹ Matějček. O rodině... s.11

⁶² Warshak. Revoluce... s. 138

⁶³ Warshak. Revoluce... s.38

mohly být milovány pro sebe samé. Podle Washaka⁶⁴ to souvisí především s pocitem odmítnutí prvním mužem v životě – vlastním otcem – a všechna další setkání s muži jsou viděna z toto úhlu pohledu, plného obav a podezření. „Výzkum ukázal, že manželství dívek vychovávaných pouze jejich rozvedenými matkami má zvýšenou pravděpodobnost končit rovněž rozvodem.“⁶⁵

Celou problematiku následků rozvodu shrnuje Warshak citátem psychoanalytičky Ether Perlonové⁶⁶: „Zamilování je svou povahou rizikové... Aby člověk dosáhl skutečné intimity a vzájemnosti, musí vsadit na to, že se psychicky otevře. Ale tím, že se odkryjeme druhému, stáváme se zranitelnými. Zamilování a pozdější dosažení ryzí, nefalšované lásky tedy znamená schopnost důvěřovat sobě samému stejně jako tomu druhému (...)“ a dodává, že vybudování této důvěry k druhé osobě a otevření se jí je pro ty, kdo vyrostli v rodině rozvedené, velmi obtížné: „Obávají se vsadit na lásku právě proto, že si pamatují bolest svých rodičů, když se situace začala vyvíjet proti nim.“

Podobnou teorii o rozpadech manželství dětí z rozvedených rodin uvádí v několika svých pracích Matějček. Popisuje však poněkud jiné příčiny. Vychází z toho, že mladí lidé, kteří prožili rozvod svých rodičů, vstupují velmi brzy do manželství, což je pro ně formou úniku z rodiny rozvrácené. Mladí manželé ale projevují naivitu a nezkušenost – zejména v ekonomických aspektech založené rodiny. Tato mladá – nepřilíživá manželství – se velmi často rozpadají během relativně krátké doby (asi pěti let).

⁶⁴ Warshak. Revoluční... s.52

⁶⁵ Warshak. Revoluční...s.142

⁶⁶ viz. Warshak. Revoluční.. s. 53

5. Zvládání rozvodu

Pokud už mezi manželi došlo k takové situaci, že se pro ně rozvod stal jediným možným řešením konfliktu, nezbyvá, než takové rozhodnutí akceptovat. Rozvádí-li se manželství, nebývá to nijak příjemná věc – ačkoli někdy může být rozvod skutečným vysvobozením. Jsou-li ale navíc v manželství děti, musí se rozhodnout, co s nimi (viz. Kap.4). Takové řešení v sobě může skrývat mnoho problémů, zvláště, pokud se rodiče nejsou schopni domluvit. Může se stát, že rodič, ovlivněný vztekem na druhého rodiče, zapomene, že to, co je dobré pro něj, nemusí být vždy také to nejlepší pro jeho děti. Snaží se pak svého bývalého partnera vymazat ze svého života a ze života svých dětí – jakoby zapomínal, že rodič zůstává rodičem a rozvodem se z něj pro děti nestává nikdo „bývalý.“ „Ke stvoření dítěte jsou zapotřebí oba rodiče; nejlepší je, když oba rodiče vychovají dítě společně...“⁶⁷ píše ve své knize *Revoluce v porozvodové péči o děti* Richard Warshak.

5.1 Rodina poznamenaná rozvodem

Situace, kdy dochází k rozvodu, bývá závažná. Rodiče prožívají období zvýšeného stresu, nejsou často schopni dostatečně vnímat potřeby svých dětí a často je zaměřují s potřebami svými. Warshak radí všem rozvádějícím se rodičům, aby se zaměřili na dítě a měli na paměti, že každý jejich čin formuje dětské myšlení, chování a názory⁶⁸. Pokud půjdou rodiče dítěti (dětem) dobrým příkladem, je mnohem větší pravděpodobnost, že se dítě dokáže s takovou situací vyrovnat. Všichni rozvádějící se rodiče by měli být předem poučeni, jak se vyrovnat s vlastním stresem a jak se s rozvodem vyrovnat tak, aby co nejméně poškodil děti a vlastně všechny členy rodiny.

Nebývá jednoduché vysvětlit dítěti, že dochází k rozvodu a proč. Je třeba volit takové vysvětlení, které bude odpovídat emocionálnímu a intelektuálnímu vývoji dítěte. Často dochází k situaci, kdy lze jen obtížně v dítěti nevyvolat pocit, že jeden z rodičů je za rozvod zodpovědný.

Aktuální výzkumy ukazují, že to, jaké je porozvodové uspořádání (komu bylo dítě svěřeno do péče), nemá zásadní vliv na projevy dětského chování po rozvodu. Mezi významnější faktory patří např. kvalita vztahu rodič-dítě v době před rozvodem a

⁶⁷ Warshak. *Revoluce...* s.146

⁶⁸ viz. Warshak. *Revoluce...* s.175

schopnost na něj navázat, pravidelné kontakty dítěte s oběma rodiči, apod.: „Jediným správným východiskem pro rozhodování o svěřeni dítěte do péče jsou jeho potřeby.“⁶⁹ Role obou rodičů jsou pro dítě nezastupitelné. Každé dítě potřebuje v životě vzory mužské a ženské, a takové vzory nejnáze nachází přímo v rodině. V dětství hraje významnou roli především možnost identifikace s rodičem stejného pohlaví a také zachování kontinuity předchozí péče – ten, kdo doposud o dítě více pečoval, měl by být upřednostněn jako rodič, kterému bude dítě svěřeno do péče. To může být matka nebo otec – podle toho, jak byly v rodině rozděleny role, a také v závislosti na věku dítěte⁷⁰.

5.1.1 Mediacce

Většina rodičů je schopna se o porozvodovém uspořádání dohodnout, některým může pomoci právník. Pro rodiče, kteří prožívají rozvodovou situaci velmi negativně a nedokáží se přenést přes negativní emoce k bývalému partnerovi, existuje možnost mediace (řešení sporu za přispění třetí nezávislé osoby – mediátora neboli prostředníka). Warshak píše „Mediátor v opatrovnických záležitostech je neutrální osoba, která se snaží pomoci rodičům řešit spor mírotvorným a kooperativním způsobem.“⁷¹

Hlavním cílem mediace je usnadnit komunikaci, udržet téma hovoru a zabránit vzájemnému obviňování a urážení zneprátelených stran. Mediátor se snaží klást důraz na odpovědnost rodičů za rozhodnutí ohledně porozvodového uspořádání, která ovlivní jejich děti i život jich samotných. Navrhuje řešení, doporučuje, hledá alternativy – přitom ale stále zůstává nestranný a snaží se především hájit zájmy dětí. Při řešení porozvodového uspořádání upozorňuje Warshak také na potřebu znát názor dětí: „...obecně platí, že čím starší dítě, tím užitečnější je pro rodiče taková informace. Je však nevhodné, aby se rodič (konzultant, mediátor, znalec či soudce) ptal dítěte, s kterým rodičem by raději žilo. (...) o porozvodovém uspořádání rozhodnou rodiče nebo soudce, nikdy ne děti, (...) Děti mají v takové situaci často pocit viny (i když o tom nikomu neříkají), že více preferují jednoho rodiče.“⁷²

Warshak předpokládá, že mediace jako způsob řešení porozvodového uspořádání se v budoucnu stane základním prostředkem. Děti jsou během mediace

⁶⁹ Warshak. *Revoluce...* s.206

⁷⁰ in Warshak. *Revoluce...* s.198

⁷¹ Warshak. *Revoluce...* s.184

⁷² Warshak. *Revoluce...* s. 195

vystaveny menšímu stresu než při soudním sporu (na který navazují psychologická vyšetření apod.).⁷³

5.1.2 Chybějící rodič

Až na výjimečné případy skutečně patologických rodin (kdy odchod jednoho z rodičů bývá úlevou a záchranou) je rozvod pro děti stresující zejména z toho důvodu, že ztrácí jednoho z rodičů. V době, kdy se rozpadá manželství rodičů mohou mít děti pocit, že konec vzájemné lásky a vztahů souvisí také s nimi. Potřebují tedy především ujištění, že ačkoli rodiče už spolu dále nebudou žít, ony – děti - budou mít i nadále matku i otce, na které se mohou spolehnout a kteří je budou stále milovat. Pokud si rozvádějící se pár tuto skutečnost neuvědomí včas a začne vést soudní spory o svěřeni dítěte, přispívají k problémům, které s rozvodem souvisí – dlouhý vleklý spor a opakovaná vyšetření odborníky jsou pro dítě mnohdy horší, než kdyby bylo ponecháno ve výhradní péči jednoho rodiče.⁷⁴

Pokud je dítě svěřeno do výhradní péče jednoho z rodičů, druhému rodiči jsou stanoveny návštěvy. Rodič se tím vytrácí z každodenního života dítěte. Většina dětských potřeb ve vztahu k rodičům není uspokojena. Děti jsou častěji svěřovány do péče matkám a následkem toho pak v jejich životě chybí otec. Warshak⁷⁵ používá označení „Disneyland daddy.“ Tento pojem se pokouší vystihnout, jak je organizován čas, který otec s dítětem tráví. Pokud jsou návštěvy stanoveny např. na jeden víkend každých 14 dní, snaží se otec dítěti vynahradiť dva týdny, které s ním nestrávil, připravuje zábavný program, kupuje drahé dárky apod. Oproti tomu bývají matky-samoživitelky vyčerpané z každodenní péče o domácnost, děti a chození do zaměstnání. K náročné roli rodiče – samoživitele píše Warshak: „...když se dvojice rozhodla mít děti, takové břímě nebylo v jejich původní dohodě.“⁷⁶

Z uvedeno vyplývá, že dítě je ochuzeno o vztah s otcem (tím rodičem, který ho nemá ve výchově), čímž většinou strádá i tento rodič. Druhý rodič je přetížen stálou péčí, nemá prostor pro vyvážení se z povinností související s péčí o děti, a tím trpí také jeho osobní život – nespokojenost rodiče s vlastním životem se pak může zpětně odrážet ve vztahu k dětem (deprese nebo agresivita rodiče, snížená vnímavost k potřebám dětí apod.)

⁷³ viz. Warshak. Revoluce... s.188

⁷⁴ in Warshak. Revoluce... s.174

⁷⁵ in Warshak. Revoluce... s.150

⁷⁶ Warshak. Revoluce... s.147

5.1.3 Společná péče

Ještě donedávna převládal názor, že dítě má být po rozvodu svěřeno do péče pouze jednoho z rodičů. Tento názor vycházel především z předpokladu, že pokud jsou vztahy mezi rodiči natolik narušené, že se rozhodnou pro rozvod, jen stěží se dohodnou v tak závažných otázkách, jakými je péče o potomky. Opačný názor, který se začíná prosazovat v posledních letech (zatím má své zastánce i odpůrce a odborná diskuze na toto téma ještě není uzavřena), prosazuje, aby byly děti i po rozvodu vychovávány oběma rodiči – tedy ve společné nebo střídavé péči (v Kap. 4 je blíže pojednáno o zákonném zakotvení takové formy výchovy v právních normách ČR).

Kritické názory na společnou péči tvrdí, že pokud si rozvedení manželé přejí společnou výchovu, nejsou ještě emocionálně rozvedeni. Warshak, ačkoli sám je zastáncem společné výchovy, uvádí ve své knize častý názor kritiků, kteří tvrdí, že „společná fyzická péče připravuje děti o stálé prostředí, které potřebují a ponechává je chronicky nejisté v otázce, kam vlastně patří, a znemožňuje jim, aby si vytvořily bezpečný vztah alespoň k jednomu z rodičů.“⁷⁷ (Proti tomuto názoru se i v naší literatuře objevují názory, že dítě může spokojeně žít ve dvou prostředích – dvou domovech, pokud se mu tyto domovy nebudou nepřátelsky míchat.)

Zastánci společné péče tuto formu porozvodového uspořádání chápou jako pokračování společného rodičovství. Dítě přivedli na svět oba rodiče a oba jsou také za něj zodpovědní. Pokud přestane fungovat soužití manželů, nemusí to nutně znamenat, že si nadále nezachovávají úctu. Navíc, rodiče by si měli být stále vědomi toho, že jednájí především v zájmu svého dítěte a jejich vzájemné konflikty by tak měly ustoupit do pozadí. Ukazuje se navíc, že dítě, které udržuje vztah s oběma rodiči, má zřetelnou výhodu oproti dětem vychovávaných pouze jedním rodičem (méně problémů s identifikací, vyšší sebevědomí atd.)

V rodinách, kde se rodiče i po rozvodu podílejí na péči o potomky, je třeba kooperace a flexibility. Rodiče spolu musí komunikovat, vzájemně se respektovat a respektovat důležitost toho druhého pro dítě. Warshak⁷⁸ uvádí podle něj základní lidský a humanistický důvod pro společnou péči: „Jestliže rozvedení rodiče spolupracují v zájmu svých dětí a nevystavují je sporům dospělých – je na tom něco bytostně slušného. Jsem přesvědčen, že mnoho dětí by z toho mělo prospěch, kdyby toto

⁷⁷ Warshak. *Revoluce...* s.162

⁷⁸ Warshak. *Revoluce...* s.171

smýšlení vedlo rodiče během rozvodu i po něm. I když společná péče není vhodná pro všechny⁷⁹, je vhodná pro velkou většinu rozvedených rodičů.“

Dosud provedené výzkumy ukazují, že společná péče nemá negativní důsledky, ale nevede automaticky ani k lepšímu přizpůsobení: „Získanými daty nelze výrazněji podpořit společnou péči, neboť nebyl zjištěn žádný významný rozdíl v psychologické symptomatice mezi oběma typy porozvodového uspořádání.“⁸⁰ Ačkoli výzkumy z oblasti společné péče ještě nejsou tak početné, aby se z nich daly vyvozovat definitivní závěry, ukazuje se, že děti ze společné péče mají větší míru sebedůvěry, mají méně záporných zkušeností s rozvodem a častěji než děti ve výhradní péči jednoho z rodičů jsou se svým porozvodovým uspořádáním spokojeny.⁸¹

5.2 Vztahy s oběma rodiči

Děti, jejichž rodiče se rozvedli, mají velmi nepříjemnou zkušenost s konci vztahů. Navíc, v mnoha rodinách, kde jeden z rodičů chybí, se posouvají hranice mezi dítětem a rodičem, který ho vychovává. Dítě se v domácnosti posouvá na úroveň chybějícího rodiče – taková situace nastává častěji tam, kde je syn svěřen do péče matce. V případě dcery mají matky tendenci udělat si z dcery důvěrnici, kamarádku a svěřovat jí své problémy. Odborníci varují před takovým posunem rolí v rodině. Upozorňují na to, že dítě není psychicky vybaveno takovou rolí zvládnout, ztrácí tím část svého „bezstarostného“ dětství a navíc si vytváří příliš úzký vztah k rodiči, v jehož péči je.

Dítě není trvale schopno uspokojovat citové potřeby rodiče a tuto skutečnost často generalizuje. Odnáší si tím do života pocit, že není dostatečně schopné udržet citový vztah s druhým člověkem, a tím si buduje zábrany, které mu později brání v navázání a udržení intimních citových vztahů s osobou opačného pohlaví⁸² (to souvisí s dědičností sklonů k rozvodovosti, viz. Kap. 4).

V domácnosti bez otce dochází především k narušení vývoje chlapců. U dívek v péči matky se problémy projevují až později během života (při vytváření vztahů s muži během dospívání a dospělosti). Dívky v péči otce jsou málo početnou skupinou, navíc většina z nich byla ve věku kojeneckém a batolecím vychovávána matkou, tudíž

⁷⁹ podle průzkumu prováděného v USA se asi 1/4 dětí špatně vyrovnává s podmínkami společné výchovy, nebylo ale nijak prokázáno, že by se tyto děti dokázaly lépe přizpůsobit, pokud by byly po rozvodu umístěny ve výhradní péči jen jednoho z rodičů, viz. Warshak. Revoluce... s. 164

⁸⁰ Warshak. Revoluce... s.164

⁸¹ viz. Warshak. Revoluce... s.165

⁸² viz. Warshak. Revoluce... s. 134

měla možnost si vytvořit identifikaci s ženskou rolí už dříve během života. Warshak také připomíná, že ve výchovných institucích jako např. ve školách, se dítě setkává spíše s vychovatelem ženského pohlaví, a tedy dívky si mohou snadněji najít osobu, se kterou se mohou identifikovat.⁸³

U chlapců v péči matek dochází často ke snížení sebeúcty. Taková situace nastává zvláště pokud matka před synem ventiluje své negativní emoce zaměřené na otce – u chlapce tak klesá přání identifikovat se s otcem jako vzorem maskulinity. Absence mužského vzoru vede ke dvěma odlišným variantám chování. Chlapci jednají vzdorovitě a neposlušně, tím se snaží získat distanci od matky a dokázat svou vlastní sílu. U některých se objevuje delikventní chování – extrémnější formy chování vyznačující se agresivitou atd. se dají chápat jako demonstrace maskulinity. V menším množství případů (zejména tam, kde matka kromě otce odmítá všechny muže, a tím dítěti naprosto zabráni v jakémkoli nalezení maskulinního vzoru), se může chlapec identifikovat s matkou do té míry, že odmítá přijetí své mužské role, potlačuje svou asertivitu, přidává se ke hrám mladších dětí a dívek, nechává se ovládat. V krajním případě může vzniknout i závažná porucha identifikace se sexuální rolí a podle Warshaka může ve velmi malém procentu případů vést k transsexualitě⁸⁴.

5.2.1 Neschopnost rodičů se dohodnout

V úplné fungující rodině se rodiče vždy snaží udržet před dětmi jednotný rodičovský postoj. To by se mělo stát dobrým zvykem i v rodinách, kde došlo k rozvodu. Pokud se rodiče dokáží i nadále respektovat nebo alespoň dohodnout na tom, že své vzájemné problémy nebudou ventilovat před dítětem, jsou na nejlepší cestě k tomu, jak ušetřit dítě závažných následků rozvodu. Pokud to rodiče nezvládnou a jeden druhého začnou před dítětem kritizovat a očerňovat, přispívají k tomu, že dítěti zničí pozitivní obraz rodiče – ohrožují tak jeho sebeúctu a především mu tím berou možnost mít i nadále dva milující rodiče. Dítě si často bere své rodiče za příklad a nebývá tedy neobvyklé, že pokud jeden rodič začne druhého kritizovat, dítě jeho názory přijme za své, začne se druhému rodiči vyhýbat, má z něj strach apod. a často s ním odmítne také celou jeho širší rodinu (babičku, dědečka, tety a strýce, bratrance a sestřenice). „Pomluvy v dětech ubíjejí spontánní projevy náklonnosti. Děti potlačují své chování k jednomu rodiči ze strachu, že tím toho druhého zklamou nebo k němu

⁸³ viz. Warshak. *Revoluce...* s. 138

⁸⁴ viz. Warshak. *Revoluce...* s.143

nebudou loajální.“⁸⁵ I po rozvodu by měl každý rodič respektovat právo dítěte na oba rodiče i širší rodinu a dát dítěti možnost takovou náklonnost volně vyjadřovat všem členům rodiny.⁸⁶

Pokud se jeden rodič stane cílem občasných pomluv, neměl by na ně reagovat přehnaně, ale ani je přehlížet. Zdaleka nejhorším motivem k řešení takového sporu mezi rozvedenými manželi je pomsta – tou se situace nejen neřeší, ale ještě výrazně komplikuje, protože pokud jeden z rodičů pomluvou začal, nebude váhat používat ji i nadále. Dítěti se tak postupně zhroutí svět milujících rodičů, kteří jsou pro něj dobrými lidmi, a tím ztratí i pozitivní hodnocení sebe sama.

Podle Warshaka existují tři základní motivy, proč má člověk po rozvodu tendenci svalit vinu na bývalého partnera⁸⁷:

1. snaha sejmout provinění ze sebe, nechut' přijmout svůj díl zodpovědnosti za rozpad manželství (rodič nechce, aby se děti zlobili i na něj a cítit se provinile za to, že je svým chováním zranil)
2. potřeba získat spojenectví a soucit svých dětí
3. touha potrestat bývalého partnera, udělat z něj původce zla

Ani jeden z nich ale není vhodný. Člověk by měl vždy napřed zvážit, jestli motivy, které ho vedou k negativním názorům na druhého a jeho demonstraci před dětmi, jsou skutečně ku prospěchu dítěti nebo zda jsou jen výsledkem vzteku či lítosti nad tím, že ho druhý zklamal, ublížit mu nebo se nezachoval podle jeho představ. Nikdy není vhodné svalit vinu jen na jednoho. Děti by neměly stát uprostřed konfliktu mezi rodiči a rozhodovat se o tom, že jeden z nich je dobrý a ten druhý špatný. Měly by být ujištěny, že oba rodiče je mají i nadále rádi a jejich náklonnost k dětem nesouvisí s tím, jaké vztahy zrovna mají mezi sebou (matka může dětem říct, že ona má na otce zlost, což ale není důvodem, aby ji děti měli také, protože je má tatínek stále stejně rád).

Pokud se jeden rodič stane cílem kritiky druhého a z tohoto kritizování se postupem času stávají zaběhnuté vzorce chování, je třeba porušit rodičovskou loajalitu a začít se bránit – nikoli mstít. Pokud se totiž rodič nepostaví aktivně proti takovému jednání druhého, připravuje tím svému bývalému partnerovi vhodnou půdu pro

⁸⁵ Warshak. Rozvodové jedy. s. 45

⁸⁶ viz. Warshak. Rozvodové jedy. s.44

⁸⁷ viz. Warshak. Rozvodové jedy. s.32 a násl.

manipulaci s dětmi. Děti samy nedokáží vždy správně objektivně hodnotit názory svých rodičů a pokud negativní názory jednoho nejsou konfrontovány s názory druhého, postupně je přijmou za své.

5.3 Syndrom zavrženého rodiče

Profesor Richard Gardner si v průběhu 80. let začal všimnout vzrůstajícího počtu případů, kdy se děti během rozvodového sporu a hádek mezi rodiči přidaly na stranu jednoho proti druhému, toho pak očerňovaly a pomlouvaly bez jakéhokoli studu či pocitu viny. Začal se tomuto jevu více věnovat a zjistil, že tyto děti mají některé společné rysy:

1. očerňují rodiče, kterého měli dříve rády a měly s ním dobrý vztah
2. jako důvod negativního vztahu k jednomu z rodičů podávají banální vysvětlení
3. zavržení rodiče je často rozšířeno i na širší rodinu z jeho strany

Tyto projevy pak souhrnně nazval syndrom zavrženého rodiče (parental alienation syndrome)⁸⁸. Tento syndrom pak Gardner podrobně popsal pro potřeby všech odborníků zabývajících se rozvodem. Kritici takového diagnostikování narušeného vztahu mezi dítětem a rodičem varovali především před možností zneužití diagnózy v případech, kdy by se rodič chtěl vyhnout odpovědnosti za situaci, kterou sám zavinil. I přes možnost zneužití se ale diagnóze začala věnovat větší pozornost a bylo stanoveno, že se tato diagnóza používá jen v takových případech, kdy dítě odmítá jednoho z rodičů bezdůvodně a pod vlivem druhého rodiče.⁸⁹

Tento syndrom je důsledkem systematického očerňování jednoho rodiče druhým, pomluv a popouzení proti němu. Není to jev nijak ojedinělý.⁹⁰ Důvodem výrazné a ostré kritiky mezi rodiči bývá způsob, jakým k rozpadu manželství došlo – např. jeden z partnerů s rozvodem nesouhlasil nebo byl nevěrný a druhý mu to nechce odpustit apod. Výrazně toto jednání podporuje také spor o svěření dítěte do péče a nový

⁸⁸ Termíny, které se v souvislosti se Syndromem zavrženého rodiče používají, jsou odvozeny od anglických termínů, které stanovil Gardner. Rodič, který syndrom podporuje, se nazývá „alienating parent“ – zavrhuující, programující, rodič, proti němuž je negativní chování zaměřeno se označuje „alienated parent“ – zavržený nebo zavrhováný rodič. V souvislosti s dítětem se užívá označení „alienated child“ – odcizené dítě nebo také dítě postižené syndromem zavrženého rodiče. Warshak, s.49

⁸⁹ viz. Warshak. Rozvodové jedy. s.50 a násl.

⁹⁰ Podle odhadu PhDr. Eduarda Bakaláře, CSc. a Doc. Mgr. Ing. Daniela Nováka uveřejněných na internetových stránkách Sdružení na ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů – Spravedlnost dětem www.iustin.cz je asi 50% dětí během rozvodu popouzeno vůči jednomu z rodičů (cca 15 500 dětí každý rok). Z těchto 50% dětí byla 1/3 popouzena mírně, 1/3 středně a 1/3 silně. Syndrom zavrženého rodiče se vyvine asi u 50% středně popouzených a 90% silně popouzených dětí. Každoročně je tak chováním rodičům během rozvodu poškozeno přes 7000 dětí.

sňatek jednoho z rodičů dítěte.⁹¹ Jeden z rodičů – bývá to zpravidla ten, který má dítě ve své výhradní péči, je s ním tak v každodenním kontaktu a má více možností na dítě působit. Kromě očerňování druhého rodiče používají zavrhuující rodiče někdy také zpřetrhání vazeb. Odstranění všech předmětů, které mají spojitost s druhým rodičem, společné fotografie atd.

Většinou musí zavržení přispívat i nějaké vnější uspořádání situace – izolace dítěte od druhého rodiče (pokud negativní názory nejsou konfrontovány s názory protikladnými, dítě nemá možnost si ověřit, jestli to, co jeden rodič o druhé říká je nebo není pravdivé a začne tomu časem věřit). Tato izolace může probíhat například tím, že rodič, který má dítě ve své péči, upraví časový rozvrh dítěte tak, že v době, kterou má trávit s druhým rodičem, má nějakou aktivitu – kroužek, trénink apod. Společný čas trávený s druhým rodičem se tak redukuje na minimum. Radikálnějšími formami izolace mohou být přestěhování (to vede k mnohým komplikacím v pravidelných a častých návštěvách druhého rodiče a snáze se tak reguluje vztah dítěte s druhým rodičem např. nevyřizováním vzkazů, nepředáváním pošty apod., v dítěti tak lze vzbudit pocit, že o něj druhý rodič vlastně nejeví zájem) nebo únos. Únos je beze sporu nejkrajnější variantou chování. Může mít dvě formy - rodič, který o dítě trvale pečuje, dítě přesvědčí, že druhý rodič je nebezpečný a je třeba před tím utéct - nebo v obrácené situaci - dítě může být uneseno rodičem, který ho nemá v péči a který strádá omezeným kontaktem s dítětem natolik, že zvolí únos jako možnost, jak být s dítětem a udržovat s ním pevný vztah.

5.3.1 Reakce dětí při zavržení a pokusech o něj

Za normálního fungování vztahů v rodině se dítě chová ke svým rodičům s láskou a respektem. Pokud toto chování poruší, cítí vinu. Dítě, které začalo jednoho z rodičů zavržovat si neuvědomuje, že by se hrubým a neuctivým chováním nějak provinilo. Chová se nepřátelsky a je k rodiči velmi necitlivé. „Jedna studie popsala tento stav jako nemilosrdné odsouzení.“⁹² Ve snaze odůvodnit své náhlé nepřátelství vůči rodiči a přání nadále se s tímto rodičem nestýkat děti vyjmenovávají všechny negativní vlastnosti rodiče, všechna jeho dávno minulé pochybení a chovají se, jako by tento rodič neměl žádnou pozitivní stránku (to souvisí s přetrháním vazeb, v dítěti jsou systematicky popírány vzpomínky na dobu, kdy byla celá rodina ještě pohromadě a

⁹¹ Viz. Warshak. Rozvodové jedy. s.140

⁹² Warshak. Rozvodové jedy. s.62

šťastná, protože pak by musel programující rodič připustit, že druhý přeci jen má nějaké dobré vlastnosti, pro které si ho kdysi vzal).

Některé děti jsou vůči zavržení odolné a ani dlouhodobé a trvalé pomlouvání jednoho rodiče druhým na nich nezanechává výrazné následky. Takové děti si uvědomují, že se jeden rodič ve svých soudech o druhém mýlí, a že toto jeho hodnocení vychází z neobjektivních negativních emocí, které jeden rodič vůči druhému chová. Takové děti se obvykle chovají i nadále k oběma rodičům stejně, oběma vyjadřují úctu a lásku a domnívají se, že u programujícího rodiče dochází k čemusi, co by se dalo nazvat „náhlé pomatení smyslů jinak zdravé osoby.“⁹³ Tento způsob odolnosti vůči popouzení není u dětí častý. Souvisí hodně s tím, jak bylo dítě rodiči vychováno. Pokud je dítě zvyklé uvažovat kriticky a spoléhat se na vlastní úsudek, je pravděpodobnější, že na něm popouzení zanechá jen malé následky. „Rodiče, kteří své děti vychovávají moudře a neřídí se jen svými city, u nich povzbuzují nezávislé a kritické uvažování. Učí je, že by neměly slepě věřit věcem, které si samy neověří.“⁹⁴

Odcizení snáze podléhají mladší děti, které jsou méně kritické v pohledu na své rodiče a jejich sdělení považují za naprostou pravdu (někteří odborníci naopak tvrdí, že malé dítě nedokáže udržet vybudovaný negativní postoj a snáze v nepřítomnosti programujícího rodiče zapomene na to, co mu bylo řečeno). Různé výzkumy zatím ukazují, že nejčastěji se děti ve sporech mezi rodiči přidávají k jednomu a druhého zavrhnou ve věku od 9 do 11 let.⁹⁵

5.3.2 Dopad na dítě

V první řadě je třeba důsledně rozlišit, co je projevem Syndromu zavrženého rodiče a co nikoli. Rodiče jsou během rozvodu často přehnaně citliví na svůj vztah s dítětem a jakékoli jeho negativní projevy vnímají přehnaně. Nejčastěji ale bývá negativní reakce dítěte způsobená samotným rozvodem a nemá přímou souvislost s jedním nebo druhým rodičem: „obecně doporučuji, nejsou-li přítomny jasné známky rozvodových jedů, považovat první dvě odmítnutí za přechodnou reakci...“⁹⁶ píše Warshak. Upozorňuje také na to, že malé děti (někdy ještě v době předškolního věku) mají vybudován primární vztah k matce, zatímco otci se ještě nenaučily tolik důvěřovat.

⁹³ Warshak. Rozvodové jedy. s.47

⁹⁴ Nathaniel Brandem. *The Art of Living Conscioulsy*. in Warshak. Rozvodové jedy. s.56

⁹⁵ viz. Warshak. Rozvodové jedy. s.57

⁹⁶ Warshak. Rozvodové jedy. s.97

Takové děti pak mohou protestovat, mají-li opustit dům matky, odejít s otcem a zůstat s ním den či dva⁹⁷. Takové projevy dítěte by neměly být zaměňovány se zavržením.

Výrazným znakem zavržení je, že dítě dřív projevovalo rodiči náklonnost a lásku. Navíc (pokud např. bylo dítě skutečně týrané) si děti zachovávají pozitivní obraz rodiče i v případech, kdy jim rodiče vážným způsobem ublížili a pokud by jednoho rodiče přece jen odmítly z vlastní vůle, nerozšíří odmítání také na ostatní členy rodiny, pokud je mělo rádo. V případech, kde dochází k programování dítěte a jeho systematickému popouzení, odmítnutí vznikne náhle a je velmi zásadní. Jeho výsledkem jsou narušené nebo naprosto zpřetrhané vztahy s rodičem a celou jeho rodinou.

5.3.3 Jak se bránit zavržení

Pokud se dítě stalo obětí popouzení a programování, nabývá v jeho mysli zavržený rodič zcela negativní podobu, zatímco druhý rodič zůstává bezchybný. Dítě samo podává zcela jednoznačný – černo-bílý pohled na rodičovské osoby. Warshak píše, že ačkoli „...odcizené děti přejímají názory i slovník dospělých, nikdy nepřipustí jakékoli náznaky toho, že by jejich myšlení mohlo být ovlivněno druhým rodičem.“⁹⁸

Není vždy snadné určit, co je skutečnou příčinou negativního postoje dítěte k rodiči a zda-li se jedná o zavržení. Klíčovou rolí v negativním hodnocení rodiče dítětem může mít průběh rozvodu nebo i samotného manželství, někdy také zavržený rodič takové chování dítěte podporuje (např. pokud reaguje na neúctu dítěte rozčíleně nebo agresivně, v dítěti se tím jen dotváří obraz „toho zlého“). K tomu píše opět Warshak, že ačkoli takové situace jsou možné, skutečné zavržení může proběhnout zcela nezávisle na jednání ostatních členů rodiny: „Někteří kritici konceptu syndromu zavrženého rodiče odmítají představu, že by se na zavržení mohl podílet jeden rodič samostatně. Domnívají se, že významnou roli v tomto procesu musejí hrát oba. Tvrdím, že rozšíření nenávisti je jasným důkazem toho, že dětské zavržení může proběhnout – a často proběhne – zcela nezávisle na chování lidí, kterých se zavržení týká. Často se stane, že dítě přejde od lásky k vyhýbavosti, aniž by v inkriminovaném období mělo s dotyčnou osobou jakýkoliv kontakt.“⁹⁹

Pokud se jeden z rodičů stal zavrženým rodičem, jeho role a vztah k dítěti se tím značně komplikují. Mnoho rodičů má v takové chvíli pocit zoufalství a ve snaze

⁹⁷ Warshak. Rozvodové jedy. s.99 a násl.

⁹⁸ Warshak. Rozvodové jedy. s.75

⁹⁹ Warshak. Rozvodové jedy. s.79

vyhovět dítěti se vzdá kontaktu s ním. Takové jednání je ale rezignací a bere dítěti možnost mít dva milující rodiče. Cílem snahy o zabránění nebo zmírnění zavržení musí být obnova láskyplného vztahu k dětem. Warshak doporučuje připomínat dětem společnou minulost a konfrontovat názor, který si děti pod vlivem druhého rodiče utvořily, s názory okolí – pokud dítě uvidí, že jiní lidé mají k zavrhovanému rodiči úctu a respekt, uvědomí si, že společnost nesdílí názor, který má druhý rodič, a začnou se nad situací zamýšlet¹⁰⁰.

Neutralizace zavržení vyžaduje pochopení všech faktorů, které k němu přispívají, trpělivost při dosahování jakýchkoli výsledků a většinou pomoc odborníků.

¹⁰⁰ viz. Warshak. Rozvodové jedy. s.272

6. Zmírnění dopadu rozvodu na dítě

Většina autorů, kteří se zabývají problémy rozvodů se shoduje na tom, že situace kolem rozvodu je vysoce stresová jak pro manžele, kteří jím procházejí, tak pro jejich děti. Existují situace, kdy je rozvod, ať už je jakkoli stresový, jediným přijatelným východiskem ze situace, která žádnému členu rodiny nepřináší užitek a jejíž důsledky jsou velmi negativní zvláště pro děti (jsou-li vystaveny psychickému či fyzickému týrání, či jsou-li jeho svědky apod.). Život v trvale konfliktním prostředí je pro dítě velmi zátěžovou situací a v případě, že se konflikty projeví např. jako psychické či fyzické týrání nebo zanedbávání, je pro dítě a jeho zdraví často nebezpečné, aby v takovém prostředí i nadále zůstávalo. S ohledem na tato fakta je třeba zdůraznit, že ne každá matka je matkou milující, že ne každý otec umí být dítěti oporou, zkrátka, že ne každý komu se dítě či děti narodily, je skutečně schopný, být jim dobrým rodičem. V takových situacích je nutné přistoupit k závažnějším opatřením, než je rozvod – děti mohou být rodičům odebrány, umístěny do náhradní výchovné péče a v některých případech může být styk rodiče s dítětem i zakázán.

Tato práce se ale věnuje situaci poněkud jiné, a to situaci rodičů, pro něž je dále neúnosné setrávat v manželství, avšak jejich schopnost a snaha být svým dětem milujícím rodičem tím není nijak změněna (alespoň z dlouhodobého hlediska).

6.1 Co se děje v rodině, kde došlo k rozvodu

Dítě společně s rodiči prošlo obdobím rozkolu, zraňujícího rozvodu a porozvodového uspořádání, kterým se mění dosavadní život rodiny, její uspořádání a chod. Celá rodina prošla dobou nejistoty a úzkosti, která ale ještě nekončí. S ukončením manželství se ruší dosavadní rodina, dítě zůstává (alespoň ve většině případů) jen s jedním z rodičů – ztrácí každodenní kontakt s tím z rodičů, kterému není svěřeno do péče, v některých případech také širší rodinu z jeho strany, někdy se musí přestěhovat – s tím souvisí změna školy a odloučení od přátel.

Ačkoli to zní paradoxně, i rozvod může přinášet něco pozitivního. Pokud rodiče umí zvládnout náročnou životní situaci a umí se s ní vypořádat, mohou se stát pro své dítě vzorem. Rodina jako zdroj životních hodnot, umění komunikace atd. tak dítěti předává určité dovednosti i v nelehkých situacích. Pokud jsou rodiče schopni se

s rozvodem vypořádat¹⁰¹ a začínají budovat nové vztahy, které nejsou zatíženy předchozím neúspěchem, mohou být dítěti příkladem citové vazby a inspirací pro jeho život, které z dlouhodobého hlediska převáží nad negativní zkušeností z rozpadu původní rodiny.

6.2 Jak dítě situaci prožívá

Rozvod je pro dítě zcela nepřírozený zásah do života. Svět, který byl až doposud jistý, se zhroutil a vzal to, co dosud považovalo za samozřejmé – matku a otce, kteří milují nejen jeho (ji), ale i sebe navzájem. Je pochopitelné, že taková situace nebude pro dítě nijak příjemná. Cítí mnoho rozporuplných pocitů, nejistotu, obavy z budoucnosti a s velkou pravděpodobností se zlobí na rodiče, kteří „to nezvládli“.

Tím, že k rozvodu došlo, bylo narušeno uspokojování základních psychických potřeb dítěte, mezi kterými dominuje pocit jistoty, bezpečí a lásky. Existuje velká pravděpodobnost, že dítě bude nadále žít jen s jedním z rodičů, a to mu bere (či značně omezuje) možnost rozvíjet a kultivovat své vztahy k opačnému pohlaví (pro něž jsou rodiče prvními vzory).

Organismus dítěte reaguje na stres, který během rozvodové situace prožívá, zhoršuje se školní úspěšnost, dítě ztrácí citlivost, objevuje se bázlivost, neukázněnost, někdy se dítě začne projevovat agresivně, a tím je pak mezi ostatními méně oblíbené. Všechny tyto reakce jsou přirozené. I dítě potřebuje čas na to, aby se s obtížnou situací, kterou zažívá, vyrovnalo. Pokud mu rodiče nedají dostatek prostoru, aby projevilo své pocity, stává se situace ještě horší.

Dítě, které je stále otřesené z rozchodu svých rodičů (a pravděpodobného odchodu jednoho z nich), se musí s novou situací postupně vyrovnat a teprve poté je možné chtít po něm, aby akceptovalo další změny, jako např. nové partnery svých rodičů. Takovéto počínání, které by přišlo příliš brzy, by jen zkomplikovalo snahu dítěte přizpůsobit se nové situaci a prohloubilo vzniklé problémy.

Nejhorší je pro dítě situace, ve které je i po rozvodu vystaveno pokračujícímu konfliktu mezi rodiči (viz. Kap.5). Ti se mohou pokoušet dosáhnout změny svěření do

¹⁰¹ O způsobu, jakým se lze zdravě vypořádat s rozvodem, píše I. Plaňava v knize „Jak se (ne)rozvádět“. Tento způsob nazývá psycho-sociální rozvod a míní jím: „... sled procesů a úkolů, jejichž smyslem je vyrovnat se s rozpadem manželství tak, aby se minimalizovaly rozvodové ztráty i strádání a utvářely předpoklady k uspokojivému životu po rozvodu.“ (Plaňava. s.65) Psychosociální rozvod (někdy jen psychorozvod) je dlouhodobý proces, kterým se během dvou až tří let dosáhne prožití a odžití všech problémů s rozvodem spojených a tím proběhne rozvod nejen formálně, ale také do hloubky jako „rozvod duší i těl“.

péče, mohou se snažit si dítě „kupovat“ nejrůznějšími dárky nebo očerňují druhého rodiče. V dítěti tímto způsobem vzniká další řada rozporuplných pocitů a dochází u něj k chaotickému chápání světa a vztahů.

6.3 Aby se dítě cítilo lépe

Způsob, jakým se s rozvodem vyrovnají rodiče, má na dítě největší vliv. Výzkumy dokazují, že ačkoli rozvod nemusí u dítěte nutně vést k problémům, je tato možnost oproti běžné populaci vyšší. Děti z rozvedených rodin se hůře přizpůsobují vnějšímu prostředí, je u nich zvýšené riziko zneužívání návykových látek, více kriminálních činů v období dospívání a častěji se samy rozvádějí. Kromě samotného rozvodu však má na tyto projevy vliv mnoho dalších faktorů a nedá se tak přesně určit, jakým dílem je rozvod rodičů příčinou takového jednání. Bylo prokázáno, že děti zatažené do nenávistných rozchodů vyžadují intenzivnější pomoc než děti, jejichž rodiče si včas uvědomili, co jim rozvod přináší a co jím naopak ztrácejí.

Důležité je si uvědomit, že rozvodem sice končí manželství, ale nikoliv rodičovství manželů. Způsob, jakým rodiče před dítětem hovoří jeden o druhém, jak reagují na styk dítěte s druhým rodičem a jejich zájem o dítě vypovídají o opravdovosti vztahu k němu - milující rodič musí respektovat právo dítěte na oba rodiče. Stále ještě ale není výjimkou, že rodiče ani po rozvodu nejsou schopni se vzájemně na ničem domluvit. Pak vzniká velmi náročná situace, kterou vystihl citátem H. Michauxe T. Novák: „Je těžké kráčet po obou březích řeky naráz“.¹⁰²

Smyslem odborné pomoci v situaci rozvodu je vytvoření přátelské atmosféry mezi odloučenými rodiči. K tomu je zapotřebí množství trpělivosti, dobré vůle, odvahy a hlavně lásky – lásky k dítěti. Prvním krokem k takovému lidskému řešení je vyřešení otázek svěření do výchovy, placení výživného atd.

Elliot a Place navrhuje různé způsoby pomoci, které by měly vést k tomu, aby se situace dítěti co nejvíce ulehčila. Mezi nimi je skupinová terapie (sdílení pocitů, aktivní skupinová práce atd. pomáhají eliminovat problémy s chováním a zlepšují vztahy s vrstevníky) a individuální terapie (zabývá se pocity, postoji a také postavením dítěte v nově vzniklé rodině).

¹⁰² Novák. s.61

Doporučení pro rodiče, kteří, ačkoli se rozvádějí, chtějí pro své dítě udělat to nejlepší, co mohou, shrnuli Matějček a Dytrich¹⁰³ do přehledných devíti bodů:

a) *Nepodceňovat vnímavost dítěte vůči rozvodu*

Ačkoli si to rodiče často neuvědomují, vnímá dítě rozvod vždy. Dětské projevy smutku mohou být různé, bývají odlišné od způsobu, jakým takovou situaci prožívají dospělí, ale není příliš pravděpodobné, že by si dítě nevšimlo odchodu jednoho z rodičů atd. Ukazuje se také, že rodiče bývají v době kolem rozvodu natolik zaměřeni na sebe a své problémy, že si neuvědomují změny v chování dítěte a ani to, že se oni sami k němu chovají nezvykle.

V případě, že konflikt pokračuje i po rozvodu, zvyšuje se riziko nepřiměřené zátěže pro dítě a jeho problémy se tak mohou stát mnohem hlubšími a trvalejšími. Velká část takových problémů není vidět hned, ale mohou se projevit později – až si bude dítě samo hledat svého životního partnera.

b) *Zachovat vědomí rodičovství*

Rodičovství se nedá zrušit. Být rodičem znamená zodpovědnost za vývoj dítěte. Chtějí-li rodiče vychovat své dítě v silnou a zdravou osobnost, měli by se také snažit zajistit, aby bylo v životě šťastné.

Základní otázkou, kterou by si měl rodič po rozvodu klást, je, zda to, co chce on, je dobré i pro dítě. „Ve zdravě fungující rodině uspokojují rodiče zcela přirozeným způsobem základní psychické potřeby dítěte. (...) V rodině neúplné nebo znova doplněné po rozvodu to samozřejmě je také možné - ale je to přece jen těžší a problematičtější.“¹⁰⁴ Pokud už dítě prošlo rozvodem rodičů, bývá pro něj životní výhodou, jsou-li mu po rozvodu zachováni oba rodiče.

c) *Zabránit pokračování konfliktu*

„Dítě si zvykne žít docela dobře ve dvou různých světech, pokud se mu nepřátelsky nemíchají.“¹⁰⁵ Hlavní podmínkou takového stavu po rozvodu, kdy konflikt už nepokračuje a rodiče jsou nadále schopni spolupracovat ve prospěch dítěte, je dobré zvládnutí rozvodu jako psycho-sociálního rozvodu „těl i duší“.

¹⁰³ Matějček, Dytrich: Děti, rodina a stres 139 a násl. a Přestáváte být manželi, ale zůstáváte rodiči. A také Matějček in: Dunovský. Sociální pediatrie, kapitola 21: Rozvody a děti. s.212 a násl.

¹⁰⁴ Matějček, Dytrich. Děti, rodina a stres. s.143

¹⁰⁵ tamtéž s.144

d) Vyvarovat se popouzení dítěte proti bývalému partnerovi

Rodiče by měli po rozvodu cílevědomě pracovat na odstranění vzájemného nepřátelství a zachovat se jako skutečně milující rodiče, kteří jsou si vědomi toho, že nesou zodpovědnost za zdravý vývoj dítěte.

„Situace po rozvodu k popouzení dítěte svádí, a to zvláště toho z rodičů, kdo má dítě soudem svěřeno do výchovné péče.“¹⁰⁶ Takovému rodiči totiž zůstala převážná většina výchovné síly. Druhý rodič vidá dítě jen občas – stává se tak vzdáleným. Takové jednání, jehož smyslem je zneprátení druhého rodiče dítěti nebo dětem, je velmi škodlivé. Nedává mu (jim) do života dobrý základ (pro utváření vztahů ani mravních postojů).

e) Zachovat pozitivní obraz toho druhého

Nestačí nepopouzet a nemluvit o druhém rodiči špatně. Je třeba mluvit o něm dobře, podporovat vztah dítěte s druhým rodičem atd. Pro budoucnost dítěte je nezbytné vědomí toho, že oba jeho rodiče jsou dobří lidé, kteří sice nejsou spolu, ale nejsou pro to o nic méně dobří. Nejsou jeden dobrý a druhý špatný, jsou oba stejně hodnotní, se svými kladnými i zápornými povahovými rysy.

f) Zabránit kupování a podplácení dítěte

K tomuto jednání mají větší sklon ti rodiče, kterým nebylo dítě svěřeno do péče. Zaměňují citové potřeby dítěte za materiální. Citový vztah se ale nezakládá na způsobování příjemného, ale na poskytnutí pocitu jistoty a bezpečí.

Takovéto praktiky (kupování si přízně dítěte drahými dárky) bývají neúspěšné a hlavně se během nedlouhé doby obrací proti rodiči, který je praktikoval. Dítě si takový mechanismus osvojí a brzy se podplácení mění ve vydírání rodiče dítětem. (V tomto bodě Matějček varuje také před opačnou variantou, kdy je každý dárek od druhého rodiče považován za podplácení a v očích dítěte znehodnocován jako zbytečný a nepotřebný.)

g) Zařídít co nejlépe styk s druhým rodičem

O tom, jak moc jsou pro dítě podstatní oba rodiče, jsme se už několikrát zmínili. Tento bod s ním velmi úzce souvisí. Styk dítěte s rodičem, u kterého nežije, by měl být zařízen tak, aby všem zúčastněným přinášel užitek. Zde záleží především na porozvodovém upořádání (má-li dítě ve své péči jeden z rodičů nebo je-li dítě ve střídavé či společné péči obou rodičů).

¹⁰⁶ Dunovský. s.215

h) Opatrnost s náhradním rodičem

Rodiče bývají v době po rozvodu často zaměřeni na sebe sama a nevydařený vztah si chtějí kompenzovat vztahem jiným. Málokdy ale berou dostatečný ohled na dítě. Pro něj je příchod nového rodičovského partnera další stresovou situací (a ta bývá často umocňována tím, že rozvedený rodič očekává, že dítě si k nově příchozí rodičovské osobě vytvoří rychle vřelý vztah. To ale není tak snadné a rodič to musí respektovat).

i) Ujasnit dítěti situaci kolem rozvodu

Rozvodu jako rodinné krize není dítě nijak ušetřeno. Snažit se ho uchránit před tím, co se v rodině děje, se většinou nepovede. Navíc hovory o tíživé situaci pomáhají se s ní vyrovnat.

Dítě by mělo být přijatelným a přiměřeným způsobem informováno (rodič by měl umět zvolit vhodnou formu vzhledem k věku dítěte atd.) o tom, co se mezi rodiči stalo, jaký to bude mít dopad na jeho další život, co se pro něj mění a co naopak zůstává stejné. Matějček často upozorňuje na tzv. pravidlo „pravdy ve výchově“, které říká, že dítěti se má vždy říct pravda, upravená podle jeho schopností a možností. Tato pravda musí být taková, aby se k ní dalo přidávat (jak dítě roste a dospívá), ale nesmí se měnit.

6.4 Role členů širší rodiny

Rodina, ve které dítě žilo před rozvodem, byli především matka a otec, ale patřili k ní také vzdálenější příbuzní – babičky, dědečkové, tety, strýcové... I na nich záleží, jak se dítě s rozvodem svých rodičů vyrovná.

Pokud jsou prarodiče (a případně další příbuzní) dostatečně vnímaví vůči potřebám dítěte a jeho rozvádějících se rodičů, mohou jim situaci značně ulehčit. Dítě potřebuje oporu a jistotu. Pokud mu tuto jistotu nemůže (dočasně) poskytnout jeho nejužší rodina, je pro něj výhodou, pokud mu ji může alespoň částečně zajistit někdo z rodiny vzdálené. Zároveň je nutné, aby tito členové rodiny respektovali, že rozvod je soukromou záležitostí rozvádějícího se páru – i rozvádějící se manželé potřebují jistotu, že mají kolem sebe lidi, na které se mohou spolehnout, u kterých mohou hledat oporu a kteří je neodsoudí a neopustí jen proto, že nevydrželi v manželství.

Nestrannost je tedy první zásadou, kterou musí každý, kdo chce rodině v situaci rozvodu pomoci, dodržovat. Tento problém se objevuje u prarodičů, kteří mají často tendenci stranit při rozvodu svému potomkovi. Někdy se pak stane, že není-li jejich dceři nebo synovi svěřeno dítě do péče, odmítnou se s dítětem nadále setkávat. Takové

jednání je ale s ohledem na dítě velmi škodlivé – rozvod mu pak bere mnohem víc než každodenní přítomnost jednoho rodiče, bere mu celou polovinu rodiny¹⁰⁷. Pokud ale plní svou funkci dobře (zbavují dítě pochybností, pocitů úzkosti a obav z budoucnosti), pomáhají mu tím znovu pevně zakotvit v jeho rodině, i když rozdělené.

¹⁰⁷ Na význam role prarodičů během rozvodového konfliktu upozorňuje opakovaně Matějček, v této souvislosti ale vždy také varuje před případy, kdy prarodiče nejenže nejsou nestranní, ale také ke vzniku konfliktu mezi manželi výrazně přispívají. Význam prarodičů zdůrazňuje také Vaníčková.

Závěr

V dnešní době už sňatky nejsou obchodem. Dávají prostor citům a jsou založeny na svobodném výběru snoubenců a jejich vzájemné lásce. Dokud tato láska existuje, je vše v pořádku. Co ale dělat, když se láska vytratí?

Manželství lze rozvést. Narodily-li se ale během jeho trvání děti, celá situace se komplikuje. Dítě má právo na oba rodiče, na jejich výchovu a péči. Pokud jsou rodiče skutečně rodiči – milujícími a pečujícími – musí udělat maximum proto, aby dítě překonalo složitou situaci rozvodu, kterou nezavinilo a kterou je nuceno prožít, nejlepším možným způsobem.

Tato práce se zabývá významem rodiny – její nezbytností pro zdravý vývoj jedince – a také tím, jak může vypadat situace během rozvodu a po něm a jak by se rodiče měli zachovat, aby význam rodiny zůstal co nejlépe zachován. Práce se věnuje dvěma naprosto protikladným jevům (syndromu zavrženého rodiče a společné péči), které poukazují, že rozvod manželství a vyrovnání se s ním nebývá jednoduchý a ne každý se s ním umí vypořádat dobře.

V otázkách týkajících se rozvodu se jen špatně určují obecná pravidla. Každé manželství je jiné, každý rodič a každé dítě jsou jiní. To, co v jedné rodině funguje, může v jiné selhat, co se jedné rodině zdá nesnesitelné, může být pro druhou ideálním uspořádáním. Obecné závěry, které lze z této práce vyvodit, jsou proto jen nekonkrétní – musí zůstat otevřeny všem rodinám a všem by měly být ku prospěchu.

Je jen obtížně představitelné, že bychom mohli zabraňovat rozvodům - zvláště tam, kde už byla podána žádost o rozvod, kde konflikt mezi manželi překročil únosnou míru a rozvod je viděn jako jediné řešení. Ani představa, že bychom rozvod zrušili a odstranili takovou možnost ukončení manželství ze zákona, není přijatelná na pozadí faktů, které byly uvedeny o hluboce rozvrácených manželstvích a rodičích, kteří nejsou schopni o dítě řádně pečovat.

Jako přijatelné řešení se jeví jednak prevence ještě před vstupem do manželství (výchova k odpovědnému rodičovství, umění řešit konflikty konstruktivně atd.) a také manželské a rodinné poradenství, o jehož službách budou lidé dobře informováni.

Pokud už nastala situace, kterou chtějí manželé řešit rozvodem, měli by se umět dohodnout (případně využít pomoci odborníků z oblasti mediace, aby jim s dohodou pomohli) o tom, jaký vliv bude toto řešení mít na život jejich dítěte (s kým bude žít, co

se v jeho životě změní atd.), a případně se poradit s odborníkem (dětským psychologem či psychiatrem, rodinným poradcem) o tom, co dělat, aby rozvod proběhl z hlediska dítěte co nejlépe.

Mnoho odborníků (psychologů, manželských poradců, pediatriů apod.) poukazuje na to, že nejlepší porozvodové uspořádání je takové, kde jsou dítěti zachováni oba rodiče podobně, jako tomu bylo před rozvodem. To je možné jen v případě, že jsou rodiče ochotni překonat vzájemné neshody a v zájmu dítěte být přístupní společné dohodě a péči (nejde nutně o péči společnou, jak je vymezena právně, ale o prostor, který si rodiče vzájemně poskytují proto, aby dítě vědělo, že ho mají rodiče stále rádi a nadále je může oba milovat a ctít). Dítě musí vědět, že rozvod ani v nejmenším nezavinilo, že je i nadále svými rodiči milováno, bez ohledu na to, že rodiče již spolu nežijí.

Seznam příloh

1. Případová studie
2. Rozvody v roce 1990 podle příčiny rozvratu manželství (Statistická ročenka ČSFR 1992, in Bakalář, E. *Nové pohledy na rozvodovou tematiku*. s.36)
3. Řízení ve věcech péče o nezletilé děti v letech 1989 – 1991 (Statistická ročenka ČSFR 1992, in Bakalář, E. *Nové pohledy na rozvodovou tematiku*. s.37)
4. Rozvedení podle věku a pohlaví od roku 1880 (Český statistický úřad, www.czso.cz/sldb.nsf/i/souhrnne_tabulky)
5. Rozvody podle věku muže a ženy (Vývoj sňatečnosti a rozvodovosti v ČR po roce 1989, Český statistický úřad, www.czso.cz/edicniplan.nsf/publ/1112-02-po_roce_1989)
6. Myšlenkový základ pro revoluci v porozvodové péči o děti (Warshak. Richard A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s. 206 – 207)
7. Doporučení pro vybudování nového systému rozhodování o dětech v otázce svěřování do péče po rozvodu (Warshak. Richard A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s. 207 – 208)
8. Kde hledat pomoc? Adresy organizací, které mohou pomoci při řešení obtížných situací spojených s rozvodem (s použitím aktuálních údajů zpracováno podle Warshak. Richard A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s. 231 a násl. (Příloha k českému vydání. PhDr. Vlasta Hrdličková, CSc., PhDr. Miroslav Vocilka, CSc. (Výzkumný ústav pedagogický) a redakce nakladatelství) a Warshak. Richard A. *Rozvodové jedy*. s.371 a násl.)

Přílohy

Příloha č. 1 Případová studie rozvodu manželství

Otec – pan T.

38 let, zaměstnán na plný úvazek, má jednu mladší sestru, žije v bytě s manželkou a synem (byt je součástí rodinného domku jeho rodičů, kde žije také sestra pana T. s rodinou)

Matka - paní B.

35 let, zaměstnána na plný úvazek, má jednoho mladšího bratra, žije s manželem a synem

Syn Petr

6 let, navštěvuje mateřskou školu, školní docházka odložena o 1 rok

Popis případu:

Manželství trvalo necelých 8 let.

Žádost o rozvod podal pan T., před tím se nepokusil o žádné smířčí řešení, manželku informoval až ve chvíli, kdy byla žádost o rozvod manželství podána k soudu.

V současnosti probíhá soudní řízení o úpravě výchovy a výživy nezletilého.

Manželé žijí společně v jednom domě s rodiči pana T. To bylo příčinou mnoha sporů po celou dobu trvání manželství. Paní B. ne vychází příliš dobře s matkou pana T., domnívá se, že pan T. je pod značným vlivem své matky, která do jejich manželství přímo či nepřímo zasahuje. Pan T. pak pod vlivem své matky často mění názory a mezi manželi dochází ke konfliktům. Tyto obavy své manželky pan T. nesdílí, domnívá se, že jeho matka rodině pomáhá přiměřeným způsobem.

V době po narození syna Petra byla matka na mateřské dovolené. Osobně a celodenně tedy o syna pečovala. Otec v rámci možností daných zaměstnáním s péčí o Petra pomáhal. Obdobná situace přetrvává. Paní B. zajišťuje převážnou většinu péče o domácnost a syna – vaření, praní, úklid, návštěvy lékařů, apod. Rodiče spolu stále bydlí, společně hospodaří a tráví spolu i část volného času (společně také s Petrem). Otec s péčí o nezletilého pomáhá, hraje si s ním a vyzvedává ho ze školky.

Od jisté doby připouští manželé neshody týkající se většinou finančního hospodaření rodiny a rovněž výchovy syna. Pan T. se domnívá, že jeho žena nepřiměřeně utrácí a není schopná žádné finance ušetřit. Spory o výchovu Petra se začaly vyostřovat s blížícím se možným nástupem do školy. Matka se synem absolvovala odborná vyšetření školní zralosti, která doporučila jeho nástup do školy odložit o rok. Otec s odkladem původně souhlasil, svůj názor však náhle změnil, a to bezprostředně po návratu z chaty své matky, kde s Petrem strávil víkend. Komunikace mezi manželi v současné době téměř zcela vázne.

Ve své žádosti o rozvod pan T. uvádí, že se paní B. k jejich synovi nechová dobře, nadává mu a zakazuje mu hrát si s dětmi jeho sestry. Naproti tomu nebyla proti způsobu péče o dítě nikdy podána žádná stížnost ze strany mateřské školy, ošetřujícího lékaře ani orgánů sociálně právní ochrany dítěte. A paní B. se proti tomuto nařčení striktně ohrazuje.

Pan T. žádá ve svém návrhu na úpravu výchovy a výživy nezletilého o svěřeni Petra do své výhradní péče, připouští, že mu s péčí budou v případě potřeby pomáhat jeho rodiče. Paní B. tvrdí, že má na zachování manželství zájem – s ohledem na syna a také proto, že má k panu T. stále citový vztah. V případě rozvodu ale žádá o svěřeni syna do své péče. Vzhledem k vyskytujícím se sporům týkajících se výchovných přístupů a metod podle paní B. nepřichází v úvahu společná resp. střídavá péče: „Ta přichází v úvahu v případě, že rodiče, byť rozvedení, jsou schopni být v těchto otázkách zajedno. Jinak může být kontraproduktivní a může dokonce ohrožovat zdravý psychický vývoj dítěte.“ píše se ve vyjádření matky k návrhu otce na úpravu výchovy a výživy nezletilého.

Paní B. nemá vlastní byt. Ale pro případ, že bude nucena dům ve spoluvlastnictví pana T. a jeho rodiny opustit, má příslib od svých rodičů, že ji umožní bydlení v jejich bytě a v budoucnu si hodlá opatřit byt vlastní. Z hlediska bytových poměrů by se tak jednalo o situaci obdobnou té současné.

Rozbor situace a návrh řešení:

Z předcházejícího popisu rozvodové situace v rodině paní B. a pana T. vyplývá, že zatím stále existuje zájem na zachování manželství ze strany paní B. Pan T., pravděpodobně pod silným vlivem vlastní rodiny, hodlá krizovou situaci v rodině řešit rozvodem.

Je zřejmé, že vážnoucí komunikace přispívá k prohlubování krize. Atmosféra, která tak v rodině panuje, je zajisté velmi stresová, jak pro oba aktéry rozvodu, tak pro jejich syna – pro šestileté dítě musí být situace, kdy si rodiče již několik týdnů vyměňují jen ty nejnужnější strohé věty, nepřehledná a nesrozumitelná.

Vzhledem k neshodě ohledně svěřením syna do výchovy, se situace ještě více komplikuje. Rodiče, kteří nekomunikují spolu, ale jsou v úzkém kontaktu každý se svou rodinou (u pana T. tato situace vzniká přirozeným pokračováním společného bydlení, u paní B. se dá předpokládat příklon k vlastní rodině, která je schopna ji podpořit a poskytnout podporu, jak vyplývá z příslibu umožnění bydlení v bytě rodičů paní B. v době po rozvodu), budou mít pravděpodobně s postupujícím řešením situace u soudu stále větší snahu získat syna na svou stranu. Jak lze vyzorovat z nařčení pana T. (které paní B. odmítá), že se matka o dítě špatně stará, situace by mohla časem přerůst v otevřený boj mezi rodiči a existuje tedy riziko popouzení dítěte (při čemž na obou stranách rodiny mohou být tvrzení jednoho rodiče podpořena dalšími příbuznými).

V případě, že bude Petr svěřen do výchovy matce, bude pravděpodobně nucen změnit místo bydliště. S tím souvisí změna mateřské školy a také odloučení nejen od otce, ale také babičky, dědečka a dalších členů širší rodiny, kteří společně žijí v jednom domě. Na druhou stranu, bude-li svěřen otci, ztratí každodenní kontakt s matkou, která je hlavní pečující osobou v rodině, a jeho výchova bude pravděpodobně zastoupena prarodiči (vzhledem k zaměstnání otce, které mu s velkou pravděpodobností neumožní péči oproti stávající situaci zintenzivnit).

Je pravděpodobné, že konflikty v manželství vznikly z důvodu rozdílné výchovy manželů ve výchozích rodinách (názory na výchovu a způsob hospodaření člověk většinou přebírá ze své rodiny a podle nich formuje názory vlastní). Mohlo-li ale manželství vzniknout a trvat téměř osm let, pravděpodobně se přístup jednoho z manželů výrazně proměnil v posledních letech. Rozpory mohl také vyvolat trvající konflikt paní B. s rodiči pana T.

V zájmu dítěte, bych manželům doporučila řešit situaci nejen za pomoci právních zástupců a dobrých rad rodičů, ale i ve spolupráci s odborníky. Pokud pan T. považuje manželství za skutečně nenapravitelně rozvrácené a trvá-li na rozvodu, pomoc manželského poradce již není na místě (přesto se ale domnívám, že situaci by bylo možné i v této fázi hlubokou a dlouhodobou intervencí napravit, prvořadým zájmem rodiny by v takovém případě mělo být opuštění domu manželových rodičů).

V otázce svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů by v tuto chvíli mohla pomoci mediace – smírný pokus o porozvodové uspořádání by nakonec přeci jen mohl vyústit ve společnou (střídavou) péči. Paní B. sice uvádí, že se společnou péčí nesouhlasí z důvodu rozdílných názorů, zároveň ale připouští, že má zájem na zachování manželství – což chápe jako řešení pro syna vhodné (i přes výchovné prostředí, kde panují rozdílné názory). Existuje pravděpodobnost, že není dostatečně obeznámena s tím, co společná (střídavá) péče obnáší, a že by v zájmu dítěte a zachování jeho zdravých vztahů s oběma rodiči, mohla s tímto uspořádáním souhlasit. Názor pana T. na takovou možnost porozvodového řešení mi není znám.

Z nastalé situace v manželství pana T. a paní B. vyplývá, že manželé nebyli dostatečně informováni o možnostech řešení problematických situací v manželství. Jejich problém tak přerostl jejich přirozené schopnosti řešení a stal se neúnosným. Vzhledem k vážnoucí komunikaci mezi manželi by mělo být první snahou všech zúčastněných – právních zástupců, příbuzných a především manželů samotných (jelikož se jedná o zájem jejich dítěte) – komunikaci obnovit alespoň do té míry, aby bylo možné vyřešit porozvodovou situaci způsobem smířícím. Soudní líčení a vyšetření odborníků za účelem zjištění, který z rodičů je pro další výchovu syna vhodnější, je pro dítě velmi náročnou situací, vyvolává stres a může mít mnoho negativních důsledků (poruchy v chování, projevy agrese, lítosti nebo smutku, poruchy spánkového režimu, regrese v chování apod.).

Dle mého názoru existuje v tomto případě několik řešení, převážně závislých na tom, jaké formě řešení bude přístupný pan T. Pokud se podaří obnovit komunikaci mezi manželi, dalo by se možná rozpadu manželství zabránit úplně. Pokud se bude situace nadále vyvíjet stejným způsobem jako dosud, komunikace mezi manželi zůstane na současné, téměř nulové úrovni, a bude-li třeba rozhodnout o svěřením dítěte do výchovy jednoho z rodičů, dala bych přednost matce.

Paní B. byla doposud osobou o syna převážně pečující, bude tak tedy lépe zachována kontinuita výchovy dítěte. Méně také hrozí, že bude dítě předáno do výchovy dalších příbuzných (rodičů pana T.). Navíc rodina pana T. nemá k matce příliš dobrý vztah. Vliv otce, posílen o vliv dalších příbuzných, hodnotících matku negativně, by se mohl nepříznivě projevit ve vztahu dítěte k matce. Otcí bych ponechala možnost pravidelných návštěv nejméně jedenkrát týdně s tím, že víkendy by se synem trávili rodiče každý jednou za 14 dní. S tím, jak bude Petr dorůstat, by se mohla situace změnit – zatím není jisté, jaký vliv bude mít na matku a dítě dlouhodobé soužití s jejími rodiči.

Existuje také možnost, že Petr časem bude z hlediska svého vývoje potřebovat více otce – mužský vzor pro identifikaci a přijetí sexuální identity (na druhé straně může tento vzor nahradit otec paní B., bude-li soužití s rodiči vyhovovat všem zúčastněným).

Příloha č.2

Rozvody v roce 1990 podle příčiny rozvratu manželství

Příčina rozvratu manželství	ČR	
	Příčina rozvratu nastala na straně	
	muže	ženy
	Absolutně	
1 neuvážený sňatek	1 788	1 788
2 alkoholismus	3 301	301
3 nevěra	4 795	4 235
4 nezájem o rodinu	2 428	802
5 zlé nakládání, trestný čin	872	45
6 rozdíl povah, názorů	12 978	12 978
7 zdravotní důvody (včetně neplodnosti)	335	403
8 sexuální neshody	855	855
9 ostatní příčiny	2 534	3 015
10 soud nezjistil zavinění	2 169	7 633
Celkem	32 055	32 055
	Relativně (%)	
1 neuvážený sňatek	5,6	5,6
2 alkoholismus	10,3	0,9
3 nevěra	15,0	13,2
4 nezájem o rodinu	7,6	2,5
5 zlé nakládání, trestný čin	2,7	0,1
6 rozdíl povah, názorů	40,5	40,5
7 zdravotní důvody	1,0	1,3
8 sexuální neshody	2,7	2,7
9 ostatní příčiny	7,9	9,4
10 soud nezjistil zavinění	6,8	23,8
Celkem	100,0	100,0

Příloha č.3 Řízení ve věcech péče o nezletilé děti

Řízení ve věcech péče o nezletilé děti	ČR		
	1989	1990	1991
Počet právních případů, o kterých soud rozhodl	124 958	121 745	127 447
Počet práv, o kterých soud rozhodl celkem	184 067	179 416	180 973
z toho:			
výchova vč. výchovných opatření z roho dítě svěřeno nebo ponecháno matce	66 199	64 040	30 032
otci	44 832	43 841	58 864
jiné osobě	3 961	3 846	2 203
ústavní výchova: nařízena	1 569	1 470	83
zrušena	2 507	1 759	1 448
ochranná výchova nařízena	939	1 270	865
	43	12	9
rodičovská práva			
z toho rodičovských práv zbavena	758	645	645
matka	140	92	92
otec	194	192	154
oba rodiče	180	116	103
styk rodičů s dětmi			
z toho styk upraven (rozšířen, omezen, zakázán)	8 071	6 773	6 053
matce	535	442	332
otci	5 606	4 569	4 149
oběma rodičům	35	34	12
pěstounská péče povolena	464	439	473
zrušena	64	37	53
osvojení			
z toho povoleno osvojení zrušitelné	1 857	1 737	1 700
nezrušitelné	216	127	159
	1 641	1 461	1 405
výživné dětí			
z toho: první stanovení výživného	88 289	86 973	94 783
matce			
otci	3 889	3 615	3 368
zvýšení výživného matce	45 883	44 910	41 157
otci	500	380	498
snížení výživného matce	168	179	199
otci	2 071	1 921	2 012

Příloha č. 4

Rozvedení podle věku a pohlaví (z 1000 obyvatel dané věkové skupiny) od roku 1880

Věk	1880	1921	1961	1991	1880	1921	1961	1991
Muži								
20-24	-	1	0	0	4	8	10	13
25-29	0	4	5	10	15	29	36	44
30-34	0	10	13	17	25	39	55	72
35-39	1	12	16	19	31	42	65	95
40-44	1	12	17	21	34	46	68	107
45-49	1	12	16	22	34	49	67	106
50-54	1	10	15	23	31	48	63	90
55-59	1	9	13	21	28	41	57	75
60-64	1	8	11	18	24	34	51	62
65-69	1	6	8	15	20	27	42	51
Ženy								
20-24	-	2	3	9	12	22	26	32
25-29	0	7	11	22	29	47	53	70
30-34	1	10	17	27	37	50	70	95
35-39	1	11	19	30	44	59	84	117
40-44	1	11	20	32	46	66	85	127
45-49	1	10	17	31	44	58	86	123
50-54	1	9	15	29	42	50	82	102
55-59	1	8	12	25	36	43	75	91
60-64	1	6	9	20	41	34	63	83
65-69	1	4	6	16	25	27	52	72

* Na území v roce sčítání lidu.

pramen: Ludmila Fialová-Pavla Horská-Milan Kučera-Eduard Maur-Jiří Musil-Milan Stloukal,
Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1996

Příloha č. 5 Rozvody podle věku muže a ženy

Rok	Celkem	-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50+
Věk mužů									
1989	31 376	61	3 178	6 000	6 134	5 831	4 802	2 734	2 636
1990	32 055	71	3 435	6 351	6 136	6 080	4 862	2 705	2 415
1991	29 366	70	3 105	6 189	5 324	5 336	4 557	2 501	2 304
1992	28 572	58	3 079	6 180	4 978	4 974	4 351	2 729	2 223
1993	30 227	71	3 118	6 465	5 407	5 315	4 527	2 989	2 335
1994	30 939	50	3 139	6 387	5 689	5 110	4 696	3 307	2 561
1995	31 135	32	3 056	6 145	5 953	5 056	4 815	3 385	2 693
1996	33 113	27	2 845	6 483	6 541	5 236	4 989	3 850	3 142
1997	32 465	9	2 514	6 253	6 455	5 140	4 958	3 753	3 383
1998	32 363	20	2 182	5 876	6 459	5 091	4 934	4 005	3 796
1999	23 657	7	1 351	4 297	4 629	3 831	3 409	2 934	3 199
2000	29 704	7	1 378	5 361	5 964	5 200	4 255	3 623	3 916
2001	31 586	9	1 157	5 390	6 306	5 856	4 568	4 010	4 290
Věk žen									
1989	31 376	432	6 165	6 194	5 631	5 497	4 022	1 917	1 518
1990	32 055	454	6 414	6 745	5 599	5 385	4 131	1 954	1 373
1991	29 366	423	5 950	6 461	4 700	4 930	3 706	1 834	1 362
1992	28 572	429	5 813	6 399	4 577	4 540	3 564	1 996	1 254
1993	30 227	359	6 002	6 905	4 967	4 739	3 746	2 195	1 314
1994	30 939	306	6 005	6 809	5 248	4 717	3 992	2 395	1 467
1995	31 135	203	5 849	6 695	5 596	4 577	4 153	2 503	1 559
1996	33 113	138	5 674	7 343	6 136	4 709	4 346	2 851	1 916
1997	32 465	102	5 074	7 248	6 125	4 737	4 224	2 882	2 073
1998	32 363	105	4 442	7 118	6 158	4 797	4 235	3 163	2 342
1999	23 657	42	2 830	5 443	4 351	3 496	3 034	2 376	2 085
2000	29 704	49	3 054	7 096	5 733	4 728	3 644	2 944	2 456
2001	31 586	41	2 655	7 370	6 346	5 364	3 974	3 143	2 693

MYŠLENKOVÝ ZÁKLAD PRO REVOLUCI V POROZVODOVÉ PÉČI O DĚTI

Richard A. Warshak

- Jednostranné preferování matky při svěřování dítěte do péče, tak jak se ustálilo v rozvodových řízeních v současné době, nemá nic společného se zájmem dítěte, respektive s dosažením optima pro dítě. Tato praxe vychází ze stereotypního pohledu na povahu ženy, pohledu, který byl dán ekonomickými tlaky a byl podporován nedoloženými a neověřenými psychologickými teoriemi.
- Výzkum prokázal, že otcové jsou pro vývoj dětí stejně důležité jako matky.
- Tradiční schéma „dětí patří matce“ nutně vede k mnoha problémům pro všechny členy rodiny, zejména však k poškození vztahů rodiče – dítě.
- Rozvedení otcové dovedou pečovat o děti a vychovávat je kompetentně a povinnosti spojené se svěřením dítěte zvládají stejně dobře jako matky.
- Výzkum srovnávající míru přizpůsobení dětí žijících po rozvodu s otcem a dětí žijících s matkou nezjistil žádné rozdíly.
- Výzkum ukázal, že děti žijící s jedním z rodičů se v průměru přizpůsobují lépe, je-li rodič stejného pohlaví.
- Děti, které udržují smysluplné vztahy s oběma rodiči, mají výrazné výhody v procesu adaptace na rozvod.
- Jedním z nejdůležitějších faktorů pro dobrou adaptaci dětí po rozvodu je nízká míra konfliktů mezi rodiči. Mediační služby při rozvodových sporech a případně i společná porozvodová péče o děti mohou snížit porozvodové napětí a komplikace.

DOPORUČENÍ PRO VYBUDOVÁNÍ NOVÉHO SYSTÉMU ROZHODOVÁNÍ O DĚTECH V OTÁZCE SVĚŘOVÁNÍ DO PÉČE PO ROZVODU

Richard A. Warshak

- Při řešení rozvodových situací je třeba ukončit diskriminaci otců, kteří se chtějí podílet na výchově svých dětí, ale i matek, které chtějí, aby se jejich bývalí manželé více podíleli na výchově dětí.
- Porozvodové uspořádání a rozvrh funkcí by měly být vypracovávány spíše individuálně, podle okolností a potřeb každé rodiny. Je nevhodné tlačit každou rodinu do prefabrikovaného schématu.
- Měli bychom pokud možno co nejvíce umožnit dětem udržovat smysluplné vztahy s oběma rodiči. I když společná péče není vhodná pro každou rozvedenou rodinu, některá z forem tohoto druhu rodičovské péče by se měla v naší společnosti stát normou.
- Program setkávání dětí s rodiči by měl být takový, aby každé dítě mělo možnost být se svým rodičem určitou dobu o samotě. Stereotyp vyžadující, aby se všechny děti podílely stejnému programu, je nevhodný.
- Čas, který dítě tráví s rodičem stejného pohlaví, aby měl být maximalizován, pokud nejsou vážné důvody proti.
- Časový rozvrh hodin a rozvrh setkání by měl být rozžnu a otevřený, aby jej bylo možno přizpůsobit změnám v rodině. Není vhodné trvat na stálém a neměnném rozvrhu setkávání dítěte a rodičem.
- Tzv. adverzivní systém řešení sporů by měl být nahrazen sérií odborných konzultací a mediací jako prostředků řešení sporů ve věci péče o dítě.

KDE HLEDAT POMOC?

- **Asociace mediátorů České Republiky**

K Vodojemu 4, Praha 5, 150 00

- **Centrum pro dítě a rodinu – Zelený dvůr**

Přední odborné pracoviště poskytující psychologickou, psychoterapeutickou psychiatrickou péči zaměřenou na děti a rodinu.

Centrum pro dítě a rodinu " Zelený dvůr ", spol. s r.o., Praha 4, Horní 4/1463, PSČ 140 00

- **Česká společnost na ochranu dětí při 3. lékařské fakultě UK v Praze**

Česká společnost na ochranu dětí

Ruská 87, 100 00 Praha 10

Tel. 267102333

E-mail: hana.provaznikova@lf3.cuni.cz

- **Dětské krizové centrum V Zápolí 1250, 141 00 Praha 4 – Michle**

- **Pedagogicko psychologické poradny**

PPP jsou součástí systému výchovného poradenství, do kterého též spadá Institut pedagogicko-psychologického poradenství, speciálně-pedagogická centra a výchovní poradci na základních, středních a speciálních školách. Řeší problémy spojené s psychologickými a sociálně pedagogickými aspekty vývoje dítěte a dospívajícího člověka. V menších městech, kde nejsou k dispozici pracoviště úzce zaměřená na konkrétní problémy, řeší široký okruh problémů a někdy zprostředkovávají kontakt na specializovaná zařízení.

Pražská pedagogicko-psychologická poradna, spol.s.r.o., Ohradní 20, 14000 Praha 4 – Michle

- **Poradna pro otce**

Dr. Eduard Bakalář CSc., U. smaltovny 6, 170 00 PRAHA 7,

- **Poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy**

(dříve manželské a předmanželské poradny)

zaměřují se zejména na manželství ohrožená rozvratem, na úpravu vzájemných vztahů rozvedených rodičů a jejich dětí, na mezigenerační vztahy v rodinách aj.

adresář: www.mpsv.cz/files/clanky/2663/adresar.pdf

- **Rodinné centrum**

Odborné pracoviště poskytující psychologickou, psychoterapeutickou a psychiatrickou péči zaměřenou na rodinu i jednotlivce.

Asociace center pro rodinu, Brno, Průchodní 2

- **Růžová linka při České společnosti na ochranu dětí**

MUDr. Eva Vaníčková, CSc., Ruská 87, Praha 10, 100 00

www.ruzovalinka-praha.cz

- **Sociálně-právní ochrana dětí**

Přes velkou roli, kterou hrají nestátní organizace, jsou důležitými orgány sociálně právní ochrany dětí a mládeže obce. S řadou problémů je možno obracet se na odbory sociálních věcí a zdravotnictví příslušných okresních, obecních úřadů a na kurátory pro mládež.

- **Spravedlnost dětem – sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů**

Bítovská 9/1227, Praha 4, 140 00

www.iustin.cz

Bibliografie

- BAKALÁŘ, Eduard. *Nové pohledy na rozvodovou tematiku : Sborník statí k problematice sociálně právní ochrany nezletilých dětí*. 1. vyd. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 1993. ISBN 80-85529-06-8
- DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Sociální pediatrie : vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, spol. s.r.o., 1999. ISBN 80-7169-254-9
- ELLIOT, Julian; PLACE, Maurice. *Dítě v nesnázích : prevence, příčiny, terapie*. Přel. J. Kubátová; J. Štěpko. 1. vyd. Praha : Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0
- Kolektiv autorů. *Sňatečnost a rodina*. 1.vyd. Praha : Academia, 1992. ISBN 80-200-0068-2
- Kolektiv autorů. *Obecná pedagogika II*. 1.vyd. Olomouc : Hanex, 1998. ISBN 80-85783-24-X
- MATĚJČEK, Zdeněk; DYTRYCH, Zdeněk. *Děti, rodina a stres : vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. 1. vyd. Praha : Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X
- MATĚJČEK, Zdeněk; DYTRYCH, Zdeněk. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. 1.vyd. Praha : H&H, 1992. ISBN 80-85467-53-4
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíce potřebují*. 1.vyd. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5
- MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1986
- NOVÁK, Tomáš. *Jak předejít krizi v manželství*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, spol. s.r.o., 2004. ISBN 80-247-0935-X
- NOVÁK, Tomáš. *Manželské serpentiny*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, spol. s.r.o., 2001. ISBN 80-247-0054-9
- NOVÁK, Tomáš. *Rodičovské judo*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, spol. s.r.o., 2000. ISBN 80-247-000-2-6
- PLZÁK, Miroslav. *Jak dál...?: u vás doma, ve vašem manželství*. 1. vyd. Praha : Troja, 1999. ISBN 80-902428-1-2
- PLAŇAVA, Ivo. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1994. ISBN 80-7169-129-1
- PLAŇAVA, Ivo. *Spolu každý sám : v manželství a rodině*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-292-8

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8

TRNKA, Vojtěch. *Děti a rozvody : Studie o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1974.

VANÍČKOVÁ, Eva. *Stres dítěte v rozvodové a porozvodové situaci*. Národní program na podporu zdraví MZ ČR s podporou MPSV ČR a MŠMT ČR : Projekt Růžová linka. Praha, 1999.

WARSHAK, Richard A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Přel. E. Bakalář. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. ISBN 80-7178-089-8

WARSHAK, Richard A. *Rozvodové jedy*. Přel. D. Zounková. 1. vyd. Praha : Triton, 2003. ISBN 80-7254-439-X

Resume

The work “The Family and The Divorce” (Rodina a rozvod) discourses the problem of divorce – how it manifests in family life, life of the family members and especially the children.

It is divided into six chapters. The first three chapters are talking about family and its necessity for life of every human being and about marriage and how to solve the marital problems constructively. The last three chapters concern divorce and problems linked with it.

In the part concerning family the author writes about functions of a family, its evolution and actual situation of families in the Czech Republic. She deals with the importance of a family and its functionality for individual development.

The author talks about divorce from the point of view of law, society and psychology and particularly discourses the child – possible consequences of divorce in child psychic and probably the best way for child – joint custody. On the other hand she discourses the Parental alienation syndrome, why and how it arises and how to reduce its effects.

The work’s targets define the most important problems which the child solves in connection with divorce of his or her parents. Is the divorce always stressful? Should the parents do anything to make the divorce “more comfortable” for their child or children? There are some questions the work is trying to answer.

The last chapter called “Lessening of divorce incidence for child” (Zmírnění dopadu rozvodu na dítě) deals with finding the more acceptable solution for a family which passed divorce in respect to child or children who live(s) in the family.